

„Amiről nem énekelt soha senki”

Írások Sík Sándorról

„Amiről nem énekelt soha senki”
Írások Sík Sándorról

„Amiről nem énekelt soha senki”

Írások Sík Sándorról

Szerkesztette

Miklós Péter

Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány
Szeged
2024

A kötet megjelenését a
Magyar Művészeti Akadémia
támogatta.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány
„Amiről nem énekelt soha senki” Hatvan éve hunyt el Sík Sándor
szakmai programja megvalósítását a 2023. évben
a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

Tartalom

Haág Zalán István: <i>Radnóti Miklós és Sík Sándor szegedi emlékei</i>	7
Miklós Péter: <i>Lelkiismeret és felelősségvállalás. Sík Sándor emlékezete</i>	11
Bene Zoltán: <i>Az esztétikum súlya</i>	15
Máté Zsuzsanna: <i>Sík Sándor Esztétikájának jelentősége a huszadik század első felének magyar esztétikatörténetében</i>	23
Fizel Natasa: <i>Sík Sándor, az egyetemi oktató</i>	35
Sármási Zoltán: <i>Sík Sándor élete és kapcsolata Schütz Antallal</i>	53
Miklós Péter: <i>Poesis pura. Sík Sándor összes verseinek recepciótörténetéből</i>	59
Bogoly József Ágoston: <i>Sík Sándor szellemisége, emberszemlélete és emlékezete</i>	73
A kötet szerzői	79

HAÁG ZALÁN ISTVÁN

Radnóti Miklós és Sík Sándor szegedi emlékei

A Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány létrehozása óta igyekszik minden alkalmat megragadni arra, hogy klasszikus költőnk, Radnóti Miklós szegedi örökségét, valamint itteni emberi-baráti és szakmai-irodalmi kapcsolatrendszerét és annak értékeit feltérképezze és megossza, lehetőleg minél több embert elérve, a helyi és országos közvéleménnyel.

Radnóti Miklós életútjában és költői pályáján egyaránt fontos szakasz volt a Szegeden eltöltött idő, hiszen egyetemi tanulmányai idején a városban szerzett ismeretei később egész életére kihatottak, valamint három szegedi verseskötete mellett itt jelent meg a doktori értekezése is (két kiadásban).

Ahogy maga a költő fogalmazott, „növelő közösséget”, illetve személyiségét, költészetét és irodalmi érdeklődését formáló baráti társaságot lelt a (tizenöt tagú és mintegy „zárt szervezetként” működő) Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában. Ez a korszak egyik legjelentősebb – mai fogalmaink szerint – hallgatói öntevékeny csoportja volt. A szociográfától a színházelméletig, a néprajzi gyűjtéstől az avantgárd költészig, a népműveléstől a tudományos ismeretterjesztésig számos feladatot ellátott és sokféle szerepet betöltött ez a közösség, amely felekezeti és szociológiailag egyaránt sokszínű volt és jól reprezentálta a szegedi egyetemi hallgatók világának változatosságát is.¹

Radnóti Miklós életéről és munkásságáról több kötet is megjelent az elmúlt évtizedekben. Ezek közül kiemelkedik Ferencz Győző

---

1 Miklós Péter (szerk.): „Surranva kell most éned itt” Tanulmányok Radnóti Miklósról és költészetéről. Szeged, 2009.

nagymonográfiája.² Az alkotó szegedi kapcsolatairól Péter László irodalomtörténész professzor és Miklós Péter esztétorténész, a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány titkára írt önálló könyvet.³

Radnóti szegedi éveitől – életének az 1930 ősze és 1934 tavasza közötti időszakától – elválaszthatatlan személy egyik mestere, Sík Sándor.⁴ Katolikus pap, piarista szerzetes, költő és irodalomtörténész volt és mintegy atyai jóbarátja a költőnek, akit 1943 májusában a budapesti Szent István-bazilikában feleségével, Gyarmati Fannival együtt ő maga keresztelt meg.⁵

Sík Sándor sokoldalú tevékenységéről a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány kétszer is rendezett konferenciát⁶, s ez a kötet, amelyet most kezében tart az olvasó, már a második Sík Sándorral foglalkozó kiadvány.⁷

Mind Radnóti, mind Sík alakja jelen van a szegedi hely-, irodalom- és művelődéstörténeti emlékezetben. Radnóti Miklós emlékét a városban utcanév és köznevelési intézmény éppúgy őrzi, mint a bölcsészkar épületében működő kávézó (amely elődje elnevezésének a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány volt a kezdeményezője). Domborműve van a Dóm téri Nemzeti Emlékcsarnokban (Beck András műve, 1948) és egész alakos szobra a róla elnevezett gimnázium előtt (Gyurcsek Ferenc alkotása, 2010), valamint emléktáblája a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Egyetem utcai épületén.

Sík Sándorról a város szívében, a Lechner téren működő piarista egyetemi szakkollégium elnevezése mellett egy, a Dugonics András Piarista Gimnázium környékén lévő új-rókusi utcanév is megemlékezik, és a bölcsészkar magyar irodalmi tanszékének egyik tanterme a Sík

2 Ferenc Győző: Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz. Budapest, 2009.

3 Péter László: Radnóti Miklós. Válogatott írások. Szeged, 2009.; Miklós Péter: A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Szeged, 2011.

4 Életéről lásd bővebben: Baróti Dezső: Sík Sándor. Budapest, 1988.; Rónay László: Sík Sándor. Budapest, 2000.; Máté Zsuzsanna: Sík Sándor – a szépfíró, az irodalomtudós és az esztéta. Szeged, 2005.

5 Miklós Péter: Lelkiismeret és felelősségvállalás. Hatvan éve hunyt el Sík Sándor. Magyar Nemzet, 2023. szeptember 30. Lugas melléklet, 8.

6 „Tanítani a küldetettek” Gondolatok Sík Sándorról – halálának ötvenedik évfordulóján. (Szeged, Katolikus Ház, 2013. november 5.); „Amiről nem énekelt soha senki” Hatvan éve hunyt el Sík Sándor. (Szeged, MTA Szegedi Területi Bizottság székháza, 2023. december 11.)

7 Az előző: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.

Sándor Irodalmi Olvasóterem nevet viseli. Az egyetem természet-tudományi és informatikai karának épületén, amely egykor a szegedi piarista gimnázium, illetve rendház volt, pedig emléktábla őrzi a ház neves lakójának szegedi éveit.

Mind Radnóti Miklós, mind Sík Sándor szegedi éveinek, itt keletkezett műveinek, itt szerzett emberi-baráti és szellemi-tudományos kapcsolatai feltérképezésének és a szélesebb nyilvánossággal való megismertetésének elkötelezettje – és a jövőben is az marad – a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány.

MIKLÓS PÉTER

Lelkiismeret és felelősségvállalás Sík Sándor emlékezete

Sík Sándor katolikus pap, piarista szerzetes, költő, műfordító, akadémikus, irodalomtörténész a két világháború között a szegedi egyetemen a magyar irodalomtörténet professzora volt. Szerzetesként, papként, középiskolai és egyetemi tanárként, irodalomszervezőként egyaránt emberi közösségeket igyekezett teremteni.

Sík Sándor (1889. január 27. – 1963. szeptember 28.) zsidó családból származott, szülei azonban még születése előtt katolikus hitre tértek. Középiskolai tanulmányait Budapesten, Vácott és Kecskeméten folytatta. 1903 nyarán lépett be a piarista rendbe, hét évvel később pedig magyarul latin szakos tanári oklevelet és bölcsészdoktori címet szerzett. 1910-ben tett ünnepélyes szerzetesi örökfogadalmat (rendtagként a védőszentjéül – pedagógusi hivatása kifejezéséért – Szent Imre herceget, a magyar fiatalság mennyei patrónusát választotta), 1911 júniusában pedig pappá szentelték a váci székesegyházban.

Ezt követően a budapesti piarista gimnáziumban tanított, ahol egyik kedves tanítványa volt Szerb Antal író, irodalomtörténész is. 1929 és 1944 között a szegedi egyetemen a magyar irodalomtörténet professzora. 1945-től 1947-ig az Országos Köznevelési Tanács ügyvezető alelnöke, 1947-től a piarista rend magyarországi tartományfőnöke, 1946-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Irodalomtörténeti munkásságáért 1948 márciusában – az elsőik között – megkapta a Kossuth-díjat.

Szegedi professzorsága idején Sík Sándor gyakran kirándult hallgatóival: hosszú sétákat tettek például a város melletti Árpád-kori gyökerű, színmagyar népességű, archaikus hiedelemvilágát, társadalom- és településszerkezetét őrző Tápéra. Emellett sokat sportolt és focizott is az egyetemi pályán, s a Tisza-parton a fiatalokkal.

Radnóti Miklós költő, Ortutay Gyula néprajzkutató, Tolnai Gábor irodalomtörténész és Baróti Dezső irodalomtörténész leveleiben és emlékezéseiben egyaránt egyező elem, hogy Sík Sándort egyrészt nagyon is hivatalosnak, „atyainak” és „paposnak” látták, ugyanakkor, hogy koránál (negyvenes éveinek elején járt ekkoriban) fiatalabbnak látszott és rop-pant lendületes volt mozgásában, munkatempójában és szellemében is. A hallgatói öntevékeny csoportokat előszeretettel támogatta: így például a tizenöt tagú, zárt szervezetként működő Szegedi Fiatalok Művészeti Kol-légiumát is.

Kedves tanítványa, Radnóti Miklós számára – akit később ő maga keresztelt meg – doktori témául ajánlotta Arany János Koszorú című folyóiratának vizsgálatát. A költő azonban „modernebb” témát választott: Kaffka Margit művészi fejlődéséről készítette el az értekezését, amely könyv alakban is megjelent: mégpedig két kiadásban. Ezek érdekessége, hogy az első kiadása az egyetlen olyan kötet, amelyet Radnóti a saját hivatalos nevének publikált: vagyis Radnóczi Miklós név alatt jelent meg.

A holokausztnak áldozatul esett Radnótit 1909. májusi születésekor Glatler Miklósként anyakönyvezték, s ezen a néven szerepelt a hivatalos dokumentumokban egészen 1934 júniusáig. Eleinte saját nevének publikált, 1927-ben jelent meg először verse Radnóti-Glatler Miklós néven, később még egy ideig írásai alatt hivatalos nevét, illetve a Radnóti Glatler Miklós költői nevet használta. Radnóti Miklósként először egy kritikát jegyzett a *Kortárs* 1929. decemberi számában. Első verse, amelyet Radnóti Miklós névvel közölt a *Pogány köszöntő* – első kötetének címadó szövege – volt a *Kortárs* 1930. február 11-i számában. Innentől a Radnóti Miklós alkotói nevet használta írásaiban a költő, az imént említett egyetlen esetet kivéve.

Sík Sándor volt az egyik első „tekintélyes” méltatója József Attilának. 1935-ben a fiatal alkotó az akkoriban jelentős irodalmi elismerésnek számító Baumgarten-jutalmat nyerte el, s a díjazottak tiszteletére adott vacsorán egymás mellett ültek. Ez az egyetlen találkozás azonban mindkettőjük számára hasznos és emlékezetes maradt.

Sík Sándor később így emlékezett az estére: „A vacsora végén együtt indultunk hazafelé a Duna-parti szállóból, és József Attila hazakísért. Mikor a közeli piarista rendház elé értünk, annyira benne voltunk a beszélgetésben, hogy nem tudtuk abbahagyni. Nem váltunk el, hanem megkerültük a Duna-part felé a rendház és gimnázium nagy tömbjét. Mikor

újra a kapu elé jutottunk, megismétlődött az előbbi jelenet, és nevetve indultunk neki a második körútnak. Így kerimbózsáltunk a ház körül számolatlan körökben, messze túl az éjfélen. Miről beszélgettünk? Természetesen versekről. József Attila hosszan fejtegette azt a kedves eszméjét, hogy a verseket úgy kellene nyomtatni, mint a zeneműveket: mint ahogy azok fölé odairják az előadásra szóló utasításokat (andante, adagio stb.), a versek elé is oda kellene írni, hogy milyen versformában vannak írva, és hogy milyen tempóban kell szavalni őket. Lassan kiderült, hogy egész elmélete van a magyar ritmusról, mégpedig nagyon eredeti, és tudományos szempontból is egészen komoly.”

József Attilának a versek ritmusáról és zeneiségéről való fejtegetését olyan eredetinek és lényeglátónak vélte Sík, hogy följajánlotta neki: doktoráljon a beszélgetés témájából. Rögtön előre is szaladtak a közös gondolkodásban, olyannyira, hogy a doktori szigorlat tárgyát (magyar irodalomtörténet) és a két melléktárgyát (francia irodalom és neveléstudomány) is meghatározták.

Ugyan József Attila azon az estén lelkesnek bizonyult (s a doktorálás lehetőségével máskor is kacérkodott), végül nem készítette el értekezését – és Sík Sándorral sem találkozott többé. Sík olyannyira becsülte és nagyra tartotta József Attila költészetét, hogy az *Újabb magyar költészet* című szegedi egyetemi óráján oktatta műveit, sőt akadémiai székfoglaló előadásában is elemezte egyik legnagyobb költőnk szövegeit.

Sík Sándor életútja és tudományos, irodalmi, szellemi pályája kutatásának érdekes eleme, hogy élete végéig meg tudta őrizni szellemi tekintélyét: még az államszocializmus korszakában is, amikor tudományos pozícióitól, professzorságától, akadémiai levelező tagságától megfosztották, vagy korábban, az 1930-as–1940-es évek fordulóján, illetve a náci német megszállás idején, amikor a zsidó származása miatt megkülönböztették.

Képes volt európai és humanista értékalapú, ugyanakkor szellemileg nyitott és befogadó közösségeket szervezni, bármilyen élethelyzetbe is került: cserkészvezetőként, piarista gimnáziumbéli tanárként, tudós professzorként vagy éppen katolikus lap főszerkesztőjeként. Mindezek mellett pedig tudott modern, európai, keresztény, magyar ember lenni.

Már budapesti éveiben, mint a lap főszerkesztője, Sík Sándor a *Vigilia* című katolikus folyóirat szerzői gárdájából is közösséget igyekezett kovácsolni. Ennek egyik fóruma a hivatalos szerkesztői értekezletek és fogadóórák világa volt, a másik színtere pedig a Múzeum Kávéház, ahol külön

„Vigila-asztal” működött. Ennél az asztalnál nem csupán a lap állandó szerzői – Rónay György, Mihelics Vid, Dévényi Iván és a többiek – foglaltak helyet, hanem a fiatalabb irodalmár nemzedék – az „újholdasok” – közül többen, így például Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Mátyás Iván, Ottlik Géza, Pilinszky János.

A tehetséggondozás paptanári hivatásából fakadó igénye szerkesztőként is jellemző volt Sík Sándorra. Erre példát szolgált többek között Görgey Gábornak, Kalász Mártonnak, Gyurkovics Tibornak, Beney Zsuzsának, Vasadi Péternek, Mészöly Miklósnak vagy éppen Nemeskürty Istvánnak a katolikus folyóirat hasábjain az 1950-es években kezdődő publikációs tevékenysége is.

Főszerkesztői tevékenységéről írta a lap második világháború utáni újraindulásának tizedik évfordulóján a következőket Sík Sándor. „Önérettel mondhatjuk el, hogy tíz év alatt egyetlen olyan sort sem írtunk le, amelyért katolikus és magyar lelkiismerettel ma és mindenkor ne vállalhatnánk a felelősséget.”

Sík Sándor élete több szakaszában, számos területen – az oktatás és a tudomány világában, illetve az irodalmi életben – bizonyította közösség-szervező képességeit és elhivatottságát. Mindez éppúgy fakadt piarista szerzetesi és katolikus paptanári hivatásából, mint személyes karizmájából. Középiskolai tanárként, egyetemi professzorként, főszerkesztőként egyaránt szervezett közösségeket: így sikerei és eredményei az egymást elfogadó és a közös értékrend alapján kijelölt célért együttesen tenni akaró csoport sikerei és eredményei voltak. Kivételes személyiségének, hatalmas műveltségének, feltétel nélküli keresztény humanizmusának és felebaráti szeretetének hatása így – a közösségek révén – megsokszorozódott.

*Megjelent a Magyar Nemzet
2023. szeptember 30-i számának
Lugas mellékletében.*

BENE ZOLTÁN

Az esztétikum súlya

„Nagyon jellemző, hogy vidéki művészeiről csak akkor vett tudomást a Nyugat, ha művét Pesten mutatták be. Tornyai, Kosztáról csak pesti kiállításai kapcsán, Sík Sándor drámáiról csak akkor, ha Pesten volt a bemutatójuk.”¹ – írja Péter László 1972-ben. „Vidéki írónak lenni hátránnyal jár”² – mondta Várkonyi Nándor Bertha Bulcsúnak egy beszélgetésben 1974-ben. „Sajnos, a magyar kulturális szerkezet olyan, hogy vidéki írónak lenni eleve hátrány” – állította Végel László Onagy Zoltánnak 2009-ben³. A kijelentések között pontosan harminchét esztendő telt el, ám Péter László megállapítása jó négy-öt évtizeddel korábbi viszonyokat jellemez, vagyis ebben a kérdésben a huszadik század első felében ugyanazt érezhette az irodalomban jártas ember, mint közel egy évszázaddal később. Amikor (ugyan-csak 2009-ben) Hász Róbertnek föltették a kérdést, „Milyen érzés vidéki írónak lenni?”, így válaszolt: „Vannak ennek előnyei és hátrányai is.” Majd azzal folytatta, „hátrány például, hogy nem vagy benne a vérkeringésben, nem látnak, nem tudnak rólad. Előny: azzal, hogy nem tartozol semmilyen klikkhez, nem támasztasz magaddal szemben olyan elvárásokat, amelyek nem is felelnek meg neked.”⁴

„Magyar írónak lenni sors. Szegedi írónak lenni végzet” – írta Temesi Ferenc egy magánlevélben a 2010-es évek végén. A Kossuth-díjas író gyakorta nyilvánul meg a szegedi, sőt, az egész magyarországi vidéki irodalom, a vidéki írók érdekében, mert azt érzi, ami a fönti idézetekből is kirajzolódik: még mindig hátrányt szenvednek a vidéki írók. Hiszen – bár Szegeden több szempontból sajátos helyzete van az irodalomnak – nem csak szegedi írónak lenni végzet. Vidéki írónak lenni az.

1 Vita a Nyugatról. Az 1972. április 27-i Nyugat-konferencia alapján szerkesztette és sajtó alá rendezte: Kabdebó Lóránt. Budapest, 1973

2 <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/BERTHA/bertha00157/bertha00174/bertha00174.html>

3 Irodalom a múlt küszöbén. <https://irodalmijelen.hu/05242013-0951/irodalom-mult-kuszoben-vegel-laszlo>

4 <https://szegedma.hu/arc/2009/01/a-videki-irolet-elonyei-es-hatranyai>

Nem hagyhatjuk azonban említetlenül azt a jelenséget, amiről a *Nyugat* idejében senki, de még 1974-ben Várkonyi Nándor sem álmodhatott – nevezetesen, hogy a világot beszövő virtuális háló a vidéket sem kerüli el, és ennek a világhálónak a révén bizonyos, ám távolról sem elhanyagolható szempontokból mindenhez pontosan ugyanolyan közel kerülhetünk mindannyian. Amiképpen arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az áldozat szerepe távolról sem mindig és korántsem mindenütt pozitív és szimpatikus szerep. Márpedig a vidéki író az utóbbi időkben (is) szereti ezt a szerepet magára öltetni, holott a vidéki író is megemberelhetné magát, végtére is nem sírni-ríni, panaszkodni, nem a megosztottságot erősíteni, vélt és valós sérelmeket hánytorgatni, hanem: dolgozni kell! Mert a *vidéki versus fővárosi* irodalomra is igaz az, amivel Temesi Ferenc 2017-ben, az Ünnepi Könyvhét szegedi megnyitóján mondott beszédét zárta: „nincs két irodalom, csak egy van. Mert mindnyájan magyarul írunk, embörök.”

S ha már egységes irodalomról beszélünk, nem mehetünk el annak súlya mellett sem. Milyen súlya van az irodalomnak ma a társadalomban? És most nem arra gondolok, hogy *ment-e a könyvek által elébb a világ*, sokkal inkább arra, hogy mekkora presztízzsel bír az irodalom, mekkora befolyással rendelkeznek az írók – legyenek akár vidékiek, akár határon túliak, akár fővárosiak – korunk magyar társadalmában?

„Sejtelve se volt róla, hogy Szeged kultúrpalotájának ő a legnagyobb raritása és akkora kincse, amekkora Budapest összes múzeumaiban nem található.”⁵ – írta Móra Ferenc egy vidéki író halálakor. A helyi lap, a *Délmagyarország* másnapi számában aztán két egész oldal, a 3. és a 4. foglalkozik kizárólag az elhunyttal. „Tömörkény István halálhíre futótűzként terjedt el a városban – írja az újság – és mindenütt fájdalmat, részvétet és lesújtó hatást keltett. Többen még a délelőtti órákban fölkeresték részvétükkel a gyászoló családot.”⁶ Szintén ebből a lapból tudhatjuk meg, hogy „Dr. Somogyi Szilveszter polgármester 10 órakor értesült Tömörkény haláláról. Azonnal rendkívüli ülésre hívta egybe a tanácsot, amely fél 11 órakor már teljes számban együtt volt.

– Azért hívtam össze a rendkívüli tanácsulást – mondta a polgármester –, mert értesülésem szerint Tömörkény István, a Somogyi-könyvtár igaz-

5 Idézi Lengyel András: „Szeged kultúrpalotájának legnagyobb raritása” Tömörkény István. In: Lengyel András (szerk.): *A hagyomány szolgálatában. Történeti ismertető Szeged és Csongrád megye múzeumairól.* Szeged, 2002. 73-77.

6 Délmagyarország, 1917. április 25. 3.

gatója, az országos nevű író meghalt. Szeged legnagyobb fia volt, akinek híre-neve messze túlhaladta a város határait és a városnak vele szemben kötelességei vannak.”⁷

A város tehát de jure és de facto saját halottjának tekintette Tömörkényt, a kultúrpalotában ravatalozták föl, majd onnan kísérték utolsó útjára 1917. április 26-án. Az aznapi *Délmagyarország* újabb egész oldalas cikket szentelt az írónak és temetésének, a következő napi, 1917. április 27-i, pénteki kiadás 3. és 4. oldala nagyrészt ugyancsak Tömörkénnyel, illetve a temetésével foglalkozik. Hatalmas („ezrekre menő”⁸) tömeg, köztük a szegedi városi tanács minden tagja vett búcsút az írótól, a fővárosból is sokan érkeztek – művészek, írók, újságírók. Móra Ferenc gyászbeszédében az emberről beszélt, „akit mindnyájan szerettünk, mint a napfényt és aki olyan magasról sütött le ránk, mint a napvilág.”⁹

Ma már szinte lehetetlen elképzelni, hogy egy írónak, ráadásul egy egész életében vidéken élő, a vidékhez való kötődését fennen hirdető írónak ilyen elképesztő nimbusza legyen a kortársak körében a legegyszerűbb emberektől a művészvilágon át a politikai vezetőkig – országos szinten.

Vajon manapság mi a helyzet?

Gyakorta hallhatjuk, olvashatjuk, hogy egy hősök nélküli korban élünk, miközben a hős, a szent, a génusz évszázadokon át társadalomformáló tényezőnek számított, amely a közös eszmények (és részint az irodalom révén is) hatott a világ folyására. Azt gondolom, eszményekre ma is szüksége van minden embernek, amiképpen a szimbólumokra, a mítoszokra is. Ugyan a szimbolikus világlátás, a mitologikus létértelmezés rég a múlté, különös módon a reflexei öntudatlanul mindmáig munkálnak bennünk, mert (ahogy Roland Barthes megállapította) „a mítosz nyelv.”¹⁰ Jóllehet nagyrészt elfeledtük ezt a nyelvet, gondolkodásunk anyanyelvét, mégis rendre a felszínre tör, még ha többnyire torzan és nyomorultul is, mint napjaink száználmas celeb-idoljai vagy pitiáner városi legendái esetében. Persze, nem csak a mítoszok primitívizálódtak. Legalább akkora baj, hogy szinte egyáltalán nincsenek már példaképek. Nemhogy olyanok nincsenek, amilyen Tömörkény volt, de gyakorlatilag szinte semmifélek. Ezt támasztja alá több, a közelmúltban végzett fölmérés, amelyekből kiviláglik, hogy a gyerekek, fi-

7 *Délmagyarország*, 1917. április 25. 4.

8 *Délmagyarország*, 1917. április 27. 3.

9 *Délmagyarország*, 1917. április 27. 3-4.

10 Barthes, Roland: *Mitológiák*. Budapest, 1983. 6.

atalok elsöprő többségének nincs klasszikus értelemben vett példaképe. Ráadásul azon kevesek, akik még példaképeket állítanak maguk elé, többnyire popsztárokat, celebeket, sportolókat sorolnak. Sőt! Képregényfigurából filmikonná lett úgynevezett szuperhősöket, amilyen pókember vagy batman. A tradicionális példaképeket (anya, apa, nagyszülő, testvér stb.) alig-alig említi valaki. Ugyanakkor lépten-nyomon hallani a médiában és a mindennapi dialógusokban egyaránt a „hétköznapi hősök” kifejezést, ami gyakorlatilag egy paradoxon. Hiszen a hős éppen azért hős, mert az, amit egyszer vagy többször véghezvitt, nem hétköznapi tett. Amikor „hétköznapi hősről” beszélnek az emberek, azt hiszem, valójában példa értékű életet élő átlagembereket értenek alatta. Olyanokat, akik példát mutatnak: lám, így kellene élni. Magyarul példaképeket... Eleink csodálták a hősöket, ihletett pillanataikban szerettek volna hozzájuk hasonlítani, az életüket azonban más minták alapján élték. Ez az utóbbi, ez a valóságos, hús-vér minta, a követendő, reális példa tűnik el lassan. Sokan szeretnének hősök lenni – noha a hős szó napjainkban jobb esetben sikeres sportolót vagy előadóművészt, rosszabb esetben celebritást jelent –, követelik maguknak az öt perc világhírt, amit annak idején Andy Warhol mindenkinek „begígért”; de hogy hétfő reggeltől vasárnap estig miként pörgessék le a napjaikat mindaddig, míg elérkezik ama bizonyos világhír, arra alig vannak valóságos, kézzel fogható mintáik. Éppen ezért véleményem szerint elkésőbb, hogy nincsenek példaképek, mint az, hogy az igazi mítoszok, a valódi hősök is letűntek. Jóllehet az összetartozás, az identitás szempontjából egyaránt fontos volna mind a kettő...

De kérdésként merülhet föl az is, hol helyezkedik el a szépirodalom ebben a folyamatban? Fogalmazhatunk úgy is: mi az irodalom súlya? Küzdhet-e a demitologizálás, a hőstelenítés ellen? Valamilyen mértékben nyilvánvalóan igen – gondoljunk csak Sík Sándor válaszára a *Mi az esztétikum?* kérdésre: „[a]z esztétikai alkotás olyan mű, amely másképpen ragad meg bennünket, mint egy tudományos fejtegetés vagy egy gyakorlati tanulság. Nem (vagy nemcsak) azt érzem utána, hogy okosabb lettem tőle, hanem hogy valamiképpen több ember lettem. Nemcsak helyeslem, amit mond, hanem tetszik, nemcsak imponál, hanem vonz, nemcsak az eszemet, hanem valahogyan egész ember-mivoltomat.”¹¹ Tehát az esztétikai műalkotás Sík Sándor szerint többé teszi, kiteljesíti a befogadót. Ezt, persze, tudták

11 Sík Sándor: Az olvasás művészete. Elektronikus változat: <https://szepi.hu/irodalom/vers/sik/olvasas/index.html>

és tudják mások is: mindenféle ideológiák próbáltak és próbálnak hatni a lelkekre-szellemekre az esztétikumon keresztül. A közeleti költészet például az utóbbi évtizedekben mintha éledezni látszanék... Mindazonáltal a szép-irodalom (részint talán a didaktikussá válástól való félelmében) többnyire ódzkodik belemélyedni társadalmi kérdésekbe, ábrázol, bemutat, kérdéseket vet föl, ám tartózkodik a megoldásoktól. (És ezt helyesen teszi.) Az írók ugyan nagyon is megnyilatkoznak, de azt polgárként, irodalmat művelő emberként teszik, s igen ritkán irodalmi eszközökkel. – Mellesleg ez sem új jelenség: folyt már jónéhány vita az írástudók felelősségéről, felelősségvállalásáról. Tény, hogy napjainkban is ez az egyik legaktuálisabb, leginkább kurrens kérdés. Hozzá még nem is könnyű! Sokszor halljuk, milyen különös, következmények nélküli világban élünk. És ez a megállapítás – különböző mértékben ugyan, de – az egész nyugati civilizációra érvényes. Az antik görögök által oly sokra tartott bölcs előrelátás ma már nem erény, gyakorolni alig-alig gyakoroljuk. Amióta pedig a polgári társadalom fogyasztói társadalommá alakult, a helyzet még rosszabb. A felelősségvállalás, fura módon, nem erősödik a hiperindividualista társadalomban, ahogyan a logika diktálná, hanem éppen ellenkezőleg: mintha egyre gyöngülne. Márpedig ilyen közegben nehezen maradhatnak érvényesek az elmúlt évezredek erkölcsi modelljei, amilyen például az irodalmi művekben rendre fölbukkanó hős, szent, lovag, a nemzetéért életét áldozó népvész, vagy a forradalmár.

Újabb kuriózum, hogy miközben ezek a kategóriák devalválódnak, aközben valamiféle hősök minden este megmentik a világot valamelyik televíziócsatornán, s ezek a mentőakciók igen népszerűek. De kedveltek a történelmi minták alapján készített filmek is, amelyekben valós történelmi személyeket ábrázolnak többé vagy kevésbé hitelesen, s gyakran olyan hősöket állítanak a nézők elé, akiket a valóságban is létezett személyekről mintáztak. Ebből is leszűrhető az alaptétel: mítoszokra, történetekre szükség van. Az már más kérdés, hogy az ábrázolás módja miféle. Néha remek. Többnyire viszont nem az. Ugyanakkor van igény a történelmi filmekre, ez aligha vitatható. És van igény a történelmi regényekre is. Természetesen kisebb, mint a mozgóképre, mert bár okostelefonon, közösségi oldalon többen és többit olvasnak, mint, teszem azt, másfél évtizeddel ezelőtt, könyvet ma sem forgatnak tömegek, kivált nem olyan irodalmat, amely nem adja könnyen magát (noha a magam részéről meggyőződésem, hogy a szépirodalom mindig is kevesek legbensőbb, legszentebb magánügye volt, amint most is az és a jövőben is az lesz, ergo nem lehet tömegformáló erő).

Más lapra tartozik, hogy mennyire tekinthető befogadónak a mozgóképen, médián nevelkedett közönség a hagyományos eszményekre, kivált az olyan mesterséges mitológémák árnyékában, amilyen a sztár, a celeb és társaik? Márpedig ez azért is lényeges és releváns kérdés, mert a mozgókép kulcsmomentum. Legnagyobb részben a kellő életkorban és kellő mennyiségben adagolt mozgóképen áll vagy bukik az olvasás, a fantázia, a kreativitás. Mert a filmmel semmi sem versenyezhet. A gyereket leköti, odaszögezi a képernyő elé. Viszont ha túl korán és túl nagy dózist kap belőle, s az adagot nem oldják esti meseolvasással, beszélgetéssel, történetmeséléssel, akkor visszafordíthatatlan vagy cudar nehezen visszafordítható károkat okoz a képzelőerőben. Az pedig, tudniillik a képzelőerő, igen szorosan függ össze a kreativitással és az olvasással. Pontosabban az olvasás egyik fajtájával, mert szerintem legalább kétféle olvasás létezik: az egyik információszerezési technika, a másik önálló univerzum teremtése: alkotó olvasás. Az előbbivel nincs baj, rengetegen alkalmazzák (használgák) ezt a tudást, azaz rengetegen olvasnak azért, hogy megtudják, mi mikor lesz, mi történt a világban, mikor találkozzanak a barátaikkal stb. Az olvasás képessége megmaradt, az agy ezért felelős központja az olvasás általi információszerezés közben is dolgozik – bár távolról sem úgy, ahogyan egy történet, egy szépirodalmi mű olvasása közben tenné. Egy szó mint száz: szerintem a fantázia az, amely megállíthatatlanul sorvad. És itt a fantázia szót a leghétköznapibb értelemben használom: valami olyasminak a magam elé képzeléséről beszélek, amit éppen nem látok, vagy soha nem is láttam, csak a leírását olvasom vagy hallgatom. Ez az, ami ma egyre nehezebben megy. Nagyon erősen vizuális világban élünk, készen kapjuk a képeket, nem kell „lelki szemeink” előtt megalkotnunk őket. Sokan vannak például, akiknek az a baja egy novellával, egy regénnyel, azért nem tudják élvezni, mert nem képződik meg a fejükben a film, nem fordítják le a szöveget képekké, mert erre már nem képesek, ez a képesség nem alakult ki bennük. Sorvadt a képzelőerejük. Következésképpen a kreativitásuk is... Közhely, hogy egy szépirodalmi alkotás annyiféle, ahány olvasója van, mi több, ahányszor elolvassák – csakhogy aki nem könyvolvasó, csak információszerező, az nem formálja a maga képére a történetet, nem teremt újra a történet világát, nem jelennek meg előtte plasztikusan, életszerűen a szereplők és helyszínek, minden halott, száraz szöveg marad csupán, fekete krikosz-krakszok a fehér háttéren – így aztán nem is élvezi a könyvet. Élvezheti viszont a magazint, a színes képek alatti pár egyszerű

mondatot, elkápráztathatja akár a csillogás is, és vágyhat arra, hogy ismert ember legyen, sztár, celeb, öt perc hírnév birtokosa... S bár fönntartom, hogy a szépirodalom nem lehet tömegformáló erő, de fantáziaformáló, kreativitást serkentő erő nagyon is! Ha ugyanis csak a készen kapott képeken nőnek föl a jövő nemzedékei és maguknak nem kell elképzelniük, megalkotniuk, kiküzdeniük magukból semmit, akkor vélhetően szomorú jövő elé nézünk. És akkor végképp nem lesz értelme hősookról beszélni. Véleményem szerint tehát elsősorban azért kell történeteket alkotó-teremtő módon olvasni, hogy karbantartsuk a fantáziánkat, s azon keresztül egy sereg egyéb fontos képességünket. És azért kell mesélni az olvasni még nem tudó gyerekeknek, s nem a kész világot nyújtó (rajz)film elé ültetni, hogy a képzelőereje kifejlődjön és megerősödjön. Azáltal *hős*nek képzelheti magát, s annak segítségével maga elé idézheti a jövőjét is a különböző minták alapján; választhat, melyiket szeretné követni – mert ilyesféle gyakorlati vetülete igenis van az irodalom, a történetek „fogyasztásának”.

S hogy mindez miként kapcsolódik a kiindulópontához? Egyfelől úgy, hogy egy-egy helyi kötődésű alkotó hatást gyakorolhat a helyi közösségre, amely hatás alapvetően különbözik attól, amelyet egy szélesebben ismert alkotó idéz elő. S ilyen értelemben a helyi írónak még előnye is van a szélesebb körben ismert, vagy máshol is népszerű íróhoz képest – vagyis ha perspektívát váltunk, márpedig az irodalomban ez egy fontos lehetőség és módszer, akkor nem feltétlenül hátrányos a vidéki író helyzete. Ha azonban szélesebb perspektívából tekintünk a kérdésre, azt gondolom, marginalizálnunk is kell a problémát. Ma egyetlen olyan író vagy költő nincs magyar nyelvterületen, aki esztétikai teljesítménye (tehát nem közéleti megnyilvánulásai) miatt századannyira népszerű és kedvelt lenne, amilyen Tömörkény volt bő száz évvel ezelőtt. (És mi volt Tömörkény népszerűsége Jókaiéhoz képest!) Az irodalom, főként a szépirodalom nem társadalomformáló erő, nem népnevelő eszköz. Sosem volt igazán az, s mind kevésbé lehet annak tekinteni. Ilyen nézőpontból pedig megmosolyogtató a fővárosi versus vidéki író és irodalom polémia, amely bő évszázada zajlik hol kisebb, hol nagyobb intenzitással, s egyetlen eredménye az, hogy az amúgy sem túl rózsás helyzetben lévő, számtalan repedéssel bajlódó művészeti ágat még egy szempontból megosztja, s elfeledteti azt az igazságot, miszerint „nincs két irodalom, csak egy van. Mert mindnyájan magyarul írunk, embörök.”

MÁTÉ ZSUZSANNA

Sík Sándor *Esztétikájának* jelentősége a huszadik század első felének magyar esztétikatörténetében

Sík Sándor szegedi évei alatt¹ az esztétika és (érintőlegesen) a művészetfilozófia területén folytatott tudományos tevékenységének eredménye az 1943-ban – majd másodszer 1946-ban, harmadszor pedig 1990-ben is – megjelenő, háromkötetes *Esztétika* című könyve.² A két világháború között ez volt a legjelentősebb, rendszerező igényű összefoglalása és egyben perspektivikus továbbgondolása e diszciplínának. Nemcsak a magyar esztétikai gondolkodás szintézisét adta, hanem átfogó képet nyújtott a huszadik század első felének európai felfogásairól is az egyes esztétikai problémakörök – az esztétika feladata; az esztétikum mibenléte; az esztétikai tárgy jellemzői; az esztétikai törvényszerűségek; az esztétika anyag, tartalom, forma; esztétikai élmény, jelentés; a művészi alkotófolyamat; a művészi alkotás újraalkotása és a művészetek ágai, műfajai (stb.) – tárgyalása során. Összefoglaló jellegű volt Sík Sándor, az irodalomtudós és az esztéta életművében is, az elszórtan meglévő, az egyetemi előadásjegyzetekben, a különböző irodalomtörténeti tanulmányokban és más monográfiáiban felbukkanó teóriák esztétikai, művészetfilozófiai rendszerré alakítása; alkotó költőként, drámaíróként és egyúttal tudós-professzorként felhalmozott „mesterségbeli” tudásának rögzítése. Sík esztétikai

---

1 Sík Sándort a szegedi Ferenc József Tudományegyetem II. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszékére 1929. decemberében nevezték ki egyetemi tanárnak, majd 1932-től az egyes számú tanszék vezetésére is, így mind a régi, az új és a legújabb kori irodalom oktatása is hozzá tartozott 1945. augusztusáig.

2 Sík Sándor: *Esztétika*. Szeged, 1990.

felfogása – a hazai kortársaktól eltérő – hermeneutikai személete miatt progresszívnek bizonyult a huszadik század utolsó harmadában, melyet *Sík Sándor, a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta* című monográfiámban elsőként hangsúlyoztam és indokoltam.³ Tudománytörténeti helyét pedig az *Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében* című monográfiámban vizsgáltam.⁴ Jelen tanulmányomban fentebbi szintetizáló megállapításaim is indokolva, először Sík esztétikai koncepcióját a huszadik század első felének magyar esztétikatörténetében helyezem el a kortárs esztétikai felfogásokkal való összehasonlítások során, majd második felében Sík felfogásának ma is perspektivikusnak bizonyuló sajátosságait emelem ki, esztétikatörténeti kutatásaimon alapulva.

A huszadik század második felének ideológiai szempontú kritikái a neotomista esztétikai irányzathoz vélik besorolhatónak Sík Sándor koncepcióját.⁵ A hazai esztétikatörténetben a neotomizmus esztétikai irányzata az 1880–90-es években indult, Martin Péter és Piszter Imre neotomista felfogásával, majd a huszadik század első felében erősödött fel, Pitroff Pál 1912 és 1932 közötti esztétikai könyvei, Schütz Antal 1927-es bölcséleti és Brandenstein Béla 1930–1936 közötti művészetfilozófiai felfogása révén. Összehasonlító kutatásaim eredményeképpen Sík Sándor esztétikája nem tekinthető kizárólagosan neotomista esztétikának.⁶ Kétségtelen, hogy jelen van a neotomista filozófia és teológia hatása, de nem az esztétikán belül, hanem gondolatmenetében egy végső okként tételeződött az isteni Abszolútum. Nem véletlen, hogy Sík könyvében belül ezt szerkezeti elkülönítéssel is jelezte, mivel annak legutolsó, *Az esztétika végső kérdései* című részének harmadik fejezetében, *Az esztétikai abszolútum*

3 Monográfiámban Sík Sándor életrészeinek legjelentősebb eseményeinek és szerepvállalásainak összefoglalása mellett a mintegy fél évszázadon keresztül ívelő, terjedelmes életművének alkotásait vizsgáltam, líráját, drámái és prózai műveit, irodalomtörténeti monográfiáit és tanulmányait, valamint Esztétikáját és Az olvasás tudománya című irodalomesztétikai könyvét. Szintetizáló és új kutatási eredményekkel bíró könyvem a Sík Sándorral szóló nagymonográfia félévszázada meglévő hiányát töltötte be. Vö. Máté Zsuzsanna: *Sík Sándor – a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta*. Szeged, 2005.

4 Az utókor számára „felfedezetlen” maradt, két világháború közötti abszolútum-állító, -kereső és -tagadó filozófusok és esztéták munkásságának hiánypótló feldolgozását tartalmazza művészetfilozófiai és esztétikatörténeti monográfiám. Vö. Máté Zsuzsanna: *Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében*. (Tanulmányok Brandenstein Béla, a fiatal Lukács György, Pauler Ákos, Pitroff Pál, Schütz Antal és Sík Sándor esztétikájáról). Szeged, 1994.

5 Lásd: Lackó Miklós: *Szellemi irányzatok és társadalomtudomány a két világháború között*. Válogatás, 1975. 3. sz. 3-5., Mátrai László: *A jelenkori esztétika fő irányai*. Budapest, 1931.

6 Máté Zsuzsanna: *Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében*, 50-91.

címűben jutott el a neotomista filozófiai és teológiai következtetésekre. A neotomisták művészetfilozófiájában az értelemadó transzcendencia: Isten. Sík Sándor szerint a maradandó művészetnek azonban nem feladata az Istenhez való eljutás, hanem a minden művészi tevékenységre jellemző egyetemes irányultság, mely ugyanakkor nem zárja ki, hanem potenciálisan magában hordozhatja az „Abszolút Szépséghez” való eljutást, így lehetőségképpen tartalmazhatja az Abszolútum (Isten) felismerését, azonban az eddig való eljutás nem esztétikai norma. S bár következtetéseinek reduktív végoka az isteni Abszolútum, mely felé minden létező törekszik, azonban hangsúlyozza, hogy ez már az esztétikából a filozófiába, a filozófiából a teológiába átvezető hit-kérdés, éppen emiatt nem állítható fel esztétikai követelményként.⁷ Sík Sándor esztétika-felfogása többek között ezért is nyitottabb szemléletű, mint neotomista kortársaié.

Az összehasonlítás horizontját a magyar művészetfilozófiai és esztétikai gondolkodás abszolutizáló sajátossága irányába tágítva, kutatásaim eredményeképpen három modell archetípusa körvonalázódott. Valamint az egyes esztétikakon belül három különböző esztétikai tárgyréteg különült el, a művészet élmény jellegének, metafizikus sajátosságának és értékközpontúságának a hangsúlyozása. Az egyes teóriák abban különböznek, hogy bár mindhárom esztétikai tárgyréteg jelen volt valamilyeni teóriában, mégis, az egyes tárgyrétegek közül egyik vagy másik vált dominánssabbá. Az Abszolútum-állító esztéták (Pitroff Pál, Schütz Antal, Brandenstein Béla, Hamvas Béla, Fülep Lajos, Pauler Ákos és Málnási Bartók György) számára az Abszolútum egyik megvalósulása maga a szép – jó – igaz értékeit hordozó művészet, Isten vagy valamely transzcendens szféra felé irányultsággal. Az ellentétes póluson az Abszolút bizonyosság tagadását, vagy az abszolutizálás negligálását láthatjuk, mely ugyanakkor együtt járt egy szubjektív szintézisen alapuló esztétika létrehozásával, mint például Füst Milán *Látomás és indulat a művészetben* (1948) című, egyetemi esztétikai előadásait is összefoglaló, az alkotó és a műélvező reflexióit egyaránt tartalmazó könyvében. A harmadik, Abszolútum-kereső modell sajátossága, hogy az esztéta képtelen túljutni Abszolútumra vágyódó, teleologikus gondolkodásmódján, mint Sík Sándor; vagy a fiatal Lukács György. Az Abszolútum-kereső modell irányultságának teleologikus sajátosságából következően sem Sík, sem a fiatal Lukács nem tudta elfogadni az Abszolútum bizonyosságának a lehetetlenségét. Így Sík

7 Sík Sándor: Esztétika, 447-456.

Sándor egy neotomista teleologikus filozófia felé irányulva oldotta fel a hermeneutikai következtetésekkel bíró esztétikájának dualitásait; míg a fiatal Lukács György 1906 és 1918 közötti esztétikai és művészetfilozófiai nézeteit egy metafizikus tárgyréteg szőtte át.⁸

Az Abszolútum-állító művészetfilozófusok és esztéták többsége deduktív módon, a művészet pragmatikus kötöttségét nélkülözve építették fel teóriájukat, két világban gondolkodtak, esztétika-felfogásukban pedig a metafizikus tárgyréteg vált dominánssá, így a neotomisták, Pitroff Pál, Schütz Antal, Brandenstein Béla mellett Hamvas Béla és Fülep Lajos fiatalkori metafizikus művészetfelfogásában. Hamvas Béla felfogásának metafizikus kérvilág-jellege már a *Scientia Sacra* első kötetében (1943–1944) megnyilvánult a művészet feladatáról és funkciójáról vallott nézeteiben. Szerinte a mai, történelmi kor embere lelkének „éberségével” a zárt életet áttörheti, és a létbe, egy másik, metafizikus világba emelkedhet. Az európai történelmi korban az éberség a misztikában és a költészetben, a művészetben a „lét megnyitását célozza.” Az értékes műalkotások a befogadóban sajátos belső elváltozást, fordulatot, egyfajta megisztulást, katarzist idéznek elő, s ezzel az emberi élet színvonalát a magasba, a metafizikai szférába tudják lendíteni, Hamvas szóhasználatával: „éberebbé tesznek.” Az éberség, a lélek „önmagában álló, az életen túlemelkedett, létté vált intenzív érzékenysége,”⁹ mely összeköti az életbe sülyedt történelmi embert a metafizikai léttel. Hamvas Béla metafizikájában a kettéhasadt világ összekötő eleme tehát a lelki érzékenység éber állapota, melynek egyik előidézője a művészet, miáltal művészetfelfogásának metafizikus jellege egy vallásfölötti, transzcendens vonatkozásban ragadható meg. Fülep Lajos fiatalkori, 1910 és 1923 közötti művészetfilozófiájának alapvető jellemzője szintén a metafizikus irányultság, melyet már első jelentősebb, nemzetközi visszhangot is kiváltó, *Az emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmányában (1911) megfogalmazott: „a művészet a formával kifejezi az időnkívülit, az el nem múlt, a létet, az örökkévalóságot. A vágy, amely az embert, a művészt a levésből a létbe hajtja: az örökkévalóságra vágyódás, így a művészet az emberi lélek ugyanazon metafizikai hajlamából sarjad, mint a létre célzó filozófia és vallás.”¹⁰ A művészet a levéssel

8 Vö. Máté Zsuzsanna: Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében, 8–49.

9 Hamvas Béla: *Scientia Sacra*. Budapest, 1988. 21., 25., 83., 273., 42.

10 Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig*. Cikkek, tanulmányok. II. kötet. Budapest, 1974. 650.

szemben a létre utal, a metafizikus két világ összekötő hídja, ily módon a művészet a jelen, a praktikus célok, a levés világa alóli felszabadulás; ezektől elfordulva a művész (és a befogadó is) a levés világából a létbe tér át, az időből az örökkévalóságba, a szüntelen formálódás világából a tiszta formák világába. Úgy vélte, hogy minden nagy művésznek, egyénnek szüksége van metafizikai alapra; az ideák, elvek, hitek egységére; az adott közösség mindent átható voltára; egy új művészi stílus – ahogy későbben fogalmaz majd – világnézeti bázisára.¹¹

Sík Sándor – az Abszolútum-állító művészetfilozófusoktól és esztétáktól eltérve, bár a metafizikus esztétikai tárgyréteget is megőrizve –, abszolútum-kereső esztétikájában több lényeges problémakört az esztétikán belül maradván, az alkotói és a befogadói szubjektum nézőpontjából oldott fel, a műalkotás élmény aspektusát hangsúlyozva. Hanák Tibor e sajátosság nyomán „élményesztétikának” nevezi Sík felfogását.¹² Azonban Sík Sándor a műalkotás értékhordozó (axiológiai) szerepét és metafizikai jellegét éppúgy érvényesnek vélte, az élményjellegét pedig egy alapvető esztétikai értéknek tartotta. A műalkotás – metafizikai és élmény karaktere mellett – lényegében értékhordozó, annak létben tartó mozzanata a valamilyen értékességének érvényesülése: állítja az (Abszolútum-állító) axiológiai esztétika, így Pauler Ákos 1920 és 1938 közötti műveiben¹³ és Málnási Bartók György 1922 és 1937 közötti munkáiban.¹⁴ Sík, Pauler és Málnási az esztétikát értéktudománynak vélték, ezáltal Sík művészet-felfogása a kortársak közül legközelebb e két, a kolozsvári egyetemen is oktató professzorhoz áll,¹⁵ bár könyve jegyzetanyagában többek között Pauler és Bartók mellett egyaránt hivatkozott Schütz Antal, Brandenstein Béla, Fülep Lajos és a fiatal Lukács könyvére is, átfogó képet nyújtva a magyar esztétikai gondolkodásról. Sík, Pauler és Málnási teóriájában egy

11 Máté Zsuzsanna: Művészetfilozófiai korrelációk a fiatal Fülep Lajos műveiben. *Ars Hungarica*, 2011. 2. sz. 94-107.

12 Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz*. Budapest, 1993. 289.

13 Vö. Máté Zsuzsanna: Pauler Ákos esztétikája – Komparatív reflexiók. In: Pauler Ákos filozófiája. Szerk. Frenyó Zoltán. Budapest, 2014. 113-122.

14 Máté Zsuzsanna: Az „Erdélyi Iskola” egyik alapítójáról, Málnási Bartók György kolozsvári – szegedi filozófusról és esztétika-felfogásáról. *Magyar Művészet*, 2018. 4. sz. 89-96.

15 Pauler Ákos a kolozsvári egyetemen a huszadik század legelején néhány évig közvetlen munkatársa volt Málnási Bartók Györgynek, aki majd másfél évtized múltán már egyetemi tanár volt itt. A trianoni békediktátumot követően 1921 őszétől a megszüntetett kolozsvári egyetem jogutódja a szegedi Ferenc József Tudományegyetem lett, ahol Málnási megalapította a Filozófia Tanszéket és Sík Sándornak (Szegedre költözésétől) 1930 és 1940 között volt a bölcsészkar professzortársa.

következésként érvényesített metodológia látható: az állandó összehasonlítás a logikai, igazra törekvő; a cselekvés jóra törekvő lelki irányultságai és a művészi alkotás, valamint a befogadás szépre irányuló tevékenysége között. Mindhárman a műalkotást egységként, egészként fogták fel, melynek alapja az a lelki tartalom, amit az alkotó az esztétikai tárgyban kifejez, kivetít és amit a befogadó utánaél, beleérez és újraalkot. Mindhármuknál a művészet lényege, hogy a szellemi, lelki és erkölcsi értéket műalkotások útján fedeztetni fel, ismerteti meg a befogadóval, őrizve az utókor számára, mindenekelőtt a Szép – Jó – Igaz önértékeit. Valamennyiüknél a művészet funkciója az, hogy egy értéktelítettebb, ideális, magasabb rendű világ felé mozdítja a befogadót, metafizikus jelleggel. E közös sajátosságok teszik esztétikájukat abszolutisztikussá, Paulerét és Málnásiét Abszolútum-állítóvá, Sík Sándorét pedig Abszolútum-keresővé. A huszadik század első felében ahhoz a nemzedékhez tartoztak, akik hittek az emberi szellem önértékű tevékenységében és alkotásaiban, kiváltképp a művészetben, amely az emberi lélek és szellem számára képes megőrizni és megmutatni, éltetni az abszolút értékeket, melyek nélkül az ember életének értelmét nehezen tudnánk meghatározni.¹⁶

Napjainkig meglévő esztétikai dilemma, hogy a műalkotásról szerezhető tudományos igényű ismeret és a mű-élmény mennyiben zárják ki egymást. Sík Sándor *Esztétikája* nemcsak műismeret és műélmény egységét állítja, párhuzamosan a perszonalizmus szemléletével, hanem koncepciójának egésze egyfajta homogenitással és hitelességgel is bír, mivel Sík Sándor személyében találkozott az alkotó, az érzékeny befogadó és a mindezekben elmélkedő, gondolkodó tudós valamint professzorként, a szegedi egyetemen oktatóként mindennek közvetítője is volt; így az összes lehetséges esztétikai viszonyt egybefogó, esztétikai magatartást megélt ember. Egy olyan esztétikai elmélet az övé, melyet a művészet, az esztétikum pragmatikus világához való, többszintű kötöttség hitelesít és egy komplex esztétikai magatartásforma: az alkotó – befogadó – gondolkodó és egyúttal közvetítő attitűd. Sík Sándor úgy gyarapítja ismereteinket a műalkotások világáról, hogy minden elméleti megállapításának szemléltetéséhez számtalan konkrét műalkotás elemző, értelmező példatárát is felvonultatja. Az olvasóhoz nemcsak a klasszikus művészet – a zene, az építészet, az irodalom, a képzőművészet, a színházművészet – alkotásai

16 Máté Zsuzsanna: Az „Erdélyi Iskola” egyik alapítójáról, Málnási Bartók György kolozsvári – szegedi filozófusról és esztétika-felfogásáról, 96.

kerülhetnek közelebb, hanem maguk a művészek is, hiszen a művészi alkotófolyamat megannyi titka is feltárul az alkotók ars poetica-szerű valóságainak analizálása során. Emellett nincs a magyar esztétika történetének még egy olyan koncepciója, amely ilyen hangsúlyozottan a magyar művészetet és irodalmat állítaná a középpontba. A homogenitás másik esztétikai vetülete, hogy a műalkotás „tudásának” és az élményének összetartozása, összhangja az esztétika hajtóereje – Sík Sándor szerint. Többször is megfogalmazza célját: úgy kellene nyernünk művészetfilozófiai, esztétikai ismeretet a műalkotásról, hogy közben ne veszítsük el a mű-élményt. Ez az esztétika létszerű, mivel az esztétikai élményen alapuló, valamint a műalkotással dialogikusságra törekvő teória. Több más vonatkozás mellett ez az létszerűség és élményközpontúság, a műalkotás és a befogadó közötti dialóguson alapultság teszi ma is érvényessé. Meglátásom szerint Sík Sándor koncepciójában a mű-élmény- és befogadás-központú teória első hazai kifejtését ismerhetjük fel.

A Sík Sándorra jellemző komplex esztétai magatartásfoma, az alkotó – befogadó – teoretikus és közvetítő attitűd további két lényegi jellemzőjét indukálja az *Esztétikának*: az egyik a módszer, a metodológia kérdése; a másik az esztétika tudományosságának a problémaköre. Mindkét területen új utakon járt, a hazai kortársaktól eltérő nézőpontot fogalmazott meg, s mindkét újdonságra szinte fél évszázadig idegenkedve tekintett az utókor. Az induktív – deduktív – induktív módszerű *Esztétikája* inkább egy műalkotás-használati és megértési modellt közvetít, mintsem egy deduktív és teoretikus gondolati képződményt, miként kortársainak jelentős többsége. A nyolcvanas évekig a marxista utókor azonban ideológiai szempontból másképp vélekedett, tudománytalannak minősítették, kétszeres induktivitása, mű-élmény- és befogadó-középpontúsága miatt teóriaszegénynek vélték Sík munkáját. Az esztétika tudományosságának a problémakörét illetően Sík Sándor többször is hangsúlyozza, hogy a művészi alkotás léte és hatása éppen abban rejlik, hogy mindig egyéni, alkotásban, befogadásban egyaránt és így mindig utánozhatatlan, megismételhetetlen marad. Sík Sándor következtetése: a műalkotásokról ismereteink többsége csak egyéni módon állítható, de nem bizonyítható. A bizonyosság, a bizonyítható ismeret, az objektív igazolhatóság nem az esztétikai ismeret, hanem a tudományos ismeret kritériuma. Szerinte az esztétikai ismeret a műalkotás intuitív átélése, dekomponálási folyamatában szerzett egyéni és relatív élmény, melynek egyedüli objektívnek tekinthető mércéje maga

a mű. „Az esztétika tárgya, legfelsőbb mivolta szerint, az »igazság világa-
val« szemben más, külön világ, következésképpen az elméleti tudomány
számára csak részben és csak közvetve hozzáférhető.”¹⁷ Sík az esztétikát
művészet és tudomány egységében értelmezi, mely nem lemondás a tu-
dományról, hanem igazodás az esztétikai tárgy, a művészet, az esztétikum
természetéhez, melynek vannak olyan területei, melyek merőben fogalmi
úton hozzáférhetetlenek. Hazánkban az 1990-es évektől – szemben az
1960–70–80-as évek felfogásával – az esztétikának csak tudományként
való felfogása több vonatkozásban is megkérdőjelezetté vált, Sík félév-
századdal korábbi felfogása pedig ma is elfogadhatónak bizonyul.¹⁸ Sík
Sándor szerint a műalkotásról, az esztétikumról szólva sem mondható ki
az „egy igazság”, mivel mindig csak az éppen aktuális nézőpontból látott
oldalát mutatja meg az adott műalkotás, az esztétikum. Hogy ez meny-
nyire érvényes meglátás, bizonyítható azzal is, hogy az elmúlt másfél év-
században esztétikai és irodalomelméleti – művészetelméleti – irányzatok
sokasága követte egymást és tudjuk, hogy egyik sem tartalmazza az „egy
igazságot”, az egyedüli üdvözítő megismerési módszert a műalkotásra vo-
natkozóan, de ugyanakkor egyik sem hamis a maga rendszerén belül. Sík
sorait idézve *Az esztétikai elméletek tanulsága* című részből: „Úgy tetszik
nekem, hogy a nagy, korszakos esztétikai rendszerek többé-kevésbé mind
megtaláltak valamit az esztétikum mivoltából. Mind igazak és helyesek,
mert mindegyikben van igazság. Korlátja valamennyinek csak az, ami Lu-
cifer történetlátásáé Az ember tragédiájában: nem adhatnak mást, mint
mi lényegük; egy szempontból nézik a vizsgált jelenséget, egyetlen ismert
– máshonnan ismert – szempontból. Minthogy pedig az esztétikum más,
mint más jelenségek, egy ilyen máshonnan merített szempont csak a fe-
léje fordult oldalát, a vele rokon részeit világíthatja meg, nem az egészet.
Így aztán, bár mind igazat mondanak, valamennyien együtt sem adhatják
a műre vonatkozó egész igazságot, mert ez nemcsak több, de más is, mint
az ő szempontjuk.”¹⁹

Sík Sándor *Esztétikájának* filozófiai, teoretikus háttérét jelentősen
alakították az európai szellemi áramlatok, így a szellemtörténeti, pszi-
chológiai és a neokantiánus hatások mellett a bergsoni-crocei-husserli
intuíciónézet; a későmodern hermeneutika egyik előfutárának, Sch-

17 Sík Sándor: *Esztétika*, 9-10.

18 Máté Zsuzsanna: *Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében*, 11-13.

19 Sík Sándor: *Esztétika*, 23.

leiermachernek a megértésemélete és döntően a fenomenológiai esztétikai áramlat – a husserli fenomenológiát az esztétikára átvivő Moritz Geiger és Rudolf Odebrecht – hatása befolyásolta. Azonban e gondolatkörök megállapításai nem pusztán átvételként jelentek meg, hanem Sík egyéni felfogásának organizált elemeiként. Úgy vélem, hogy Sík Sándor esztétikai megállapításai és a gadameri hermeneutika közötti, általam felfedezett analógiák meglevőségének egyik oka a közös fenomenológiai, szellemtörténeti és a schleiermacheri hagyományból eredeztethető.²⁰ Edmund Husserl filozófiáján alapuló fenomenológiai esztétikai irányzat leíró jellegű módszert kínált számára, elsősorban az „én megismerem a jelenséget” tevékenységre utalt. A jelenség Sík teóriájában nem más, mint az esztétikai alapélmény, amely mindig az alany (alkotó és befogadó) és a tárgy (műalkotás) megvalósuló egysége. Ennek az egységnek, az alany részéről a tárgyra irányuló (husserli) intencionáltságnak keresi Sík a lehetőségi feltételeit, mind az alany, mind a tárgy oldaláról. E husserli intencionáltság esztétikai interpretációjával analóg a Sík Sándor-i koncepció szerkezete. A koncepció centrumában az esztétikum vizsgálata áll: mint az alany és tárgy egységének, konkrétan az esztétikai élmény jelenségének az analizálása, akár az alkotás vagy a befogadás, mint újraalkotás oldaláról. A husserli intencionáltság alapján értelmezett esztétikum azonos az alany és a tárgy között létrejött egységgel, azaz magával az esztétikai élménnyel. Ez az esztétikai élmény – akár alkotói, akár befogadói oldalról – a műalkotás létben tartó mozzanata, valamint ez az esztétikai élmény az alapja és a megtartója minden további esztétikai folyamatnak. A centrumot öt koncentrikus kör tágítja, melyekben Sík Sándor keresi ezen egységnek a tudományos igényű magyarázatát, azaz alany és tárgy egymásba válásának lehetőségi feltételeit, mint esztétikai törvényszerűségeket. Husserli szemlélet érvényesül e felfogásban akkor is, amikor elsődleges reflexióként sohasem csak a művet, a tárgyat elemzi, hanem az esztétikumot, így az alany és tárgy között létrejött megismerési folyamatra, a köztes térre hajlik vissza. Ebből fakad az *Esztétikának* az a sajátossága, hogy a „felfedezett” esztétikai törvényszerűségek érvényesülését mind az alkotó, mind a befogadó, mind a mű szempontjából elemzi. Az alkotó, a mű és a befogadó hármasságára építő esztétikai teória a huszadik század közepén igen progresszívnek tekinthető a magyar esztétikai gondolkodásban.

20 Máté Zsuzsanna: Sík Sándor – a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta, 198-230.

A Sík Sándor-i koncepcióban az esztétikum léte mindig a megismerő tevékenységben realizálódik, alany és tárgy közötti egymásba válásban, egy állandó, reflexív folyamatban jön létre. A befogadó alany tevékenysége a műalkotás, mint tárgy – és egyben, mint (a műben tárgyiasítódott) alkotói alany – megismerésére irányul. Az esztétikumnak a műalkotás tulajdonképpen a hordozója, – ahogy a műalkotásban tárgyiasítódott alkotói alanynak is –, és az esztétikumot a befogadó megismerési, újraalkotási folyamata hozza létre. A műalkotás megismerő folyamata, mint az esztétikum létének érvényesülése mindig három tényezőhöz kötődik: a kétféle alanyhoz – az alkotóhoz és a befogadóhoz – valamint a tárgyhöz, a műhöz; és sohasem azonosítható csak az egyikkel, Sík felfogásában. Az esztétikai megismerés mindig egy hármasságra épül e koncepcióban: a befogadó alanyi tudatra, mely a szubjektív megismerő ént jelenti, mint a megismerés alanyi lehetőségi feltételeit, mely adva van a befogadó szubjektivitása, műveltsége, ízlése, „egyéni állandója” révén, az egyéni morál, az életérzés, a világkép és a sorsérzés különböző típusainak összességében. Továbbá a befogadó alanyi tudat mellett létezik az ismerettevékenység tudata is. Az énből kiinduló esztétikai ismerettevékenység alapfeltétele a megismerés folyamatában létrejövő intuitív esztétikai élmény, melyben összeolvad alany és tárgy. Egyben összeolvadnak, illetve különböző módon rezonálnak egymásra a tárgyban, a műalkotásban (tárgyiasítottan) hordozott alkotói egyéni állandók is, és a megismerő befogadó egyéni állandójának elemei. Az esztétikai ismerettevékenység az élményen alapul, a megértésre irányul és értelmezést, valamint értékelést eredményez. Végül harmadikként az esztétikai megismerés folyamatában létezik az úgynevezett tárgytudat, mely a megismerés irányára, a műre és a mögötte álló alkotóra, annak „egyéni állandójára” is vonatkozó, viszonylagosan objektív, biográf, historikus, „művészettechnikai” stb. – tudást illetve nem-tudást jelenti Sík teóriájában. E hármasság az egész esztétikai koncepció konstruálásában megfigyelhető. A befogadó nemcsak fogalmi megismerő módszerekkel közeledik a műalkotáshoz, hanem egyfajta odaadással, érdektelen benneléttel, alázattal, elfogulatlansággal valamint intuitív módon. Az élményen alapuló esztétikai megismerő viszony milyensége, mélysége az alkotó és a befogadó személyiségének, lelkeségének, vagyis az „egyéni állandók” találkozásának (rezonálási formájának) a függvénye. A befogadó egyéni állandójának a milyensége az a kapcsolódási pont, melynek függvényében az alkotó egyéni állandójától indukált művet újraalkothatja,

immár saját személyiségén is átszűrve. S hogy milyen következményekkel bír az alkotó és a befogadó egyéni állandójának összeolvadása, rezonálása; így a különböző egyéni morál, életérzés, világkép és sorsérzés típusok találkozása a műalkotás médiumán keresztül? Sík Sándor válaszát ma is elfogad(hat)juk: a műalkotás többfajta jelentésrétegének a realizálását, ebből következően az egyének eltérő műértelmezését, értékelését és a rájuk tett különböző hatását. Mindezek a különbségek nemcsak koronként és egyénenként tapasztalhatóak, hanem akár ugyanazon befogadó minden egyes újabb, ismételt befogadása esetében is, hiszen maga a befogadó személyisége is folytonosan változik. Másrészt a befogadói újraalkotás dinamikusságának oka: a műalkotások objektív tárgyyszerűsége és az önmagukban hordozott kimeríthetlenség. A műalkotások mint tárgyasult létezők, önmagukban, számtalan konkrét élmény, megértés és megismerési folyamat lehetőségét hordozzák, melyeket az együttműködő befogadók realizálhatnak, de mindig csak konkrét, egyszeri, relatív eredményként, az alany és az önmagában soha meg nem ismerhető műalkotás-tárgy között. Így „A műnek annyi arca van, ahány befogadója; annyi új szépsége, ahány új élménynek lesz a tárgya.”²¹ Sík Sándor azonban jól látja – a korunkra is olyannyira jellemző – relativizmus és szubjektívizmus zsákutcáját, ezért a befogadót megpróbálja objektívizálni. Igaz ugyan, hogy annyiféle esztétikai élmény, újraalkotás van, ahány befogadó; de a „befogadó számára a mű az első adottság.” Az újraalkotás nem parttalan szubjektívizmus, hanem a befogadó „szerzőtárssá” válik. Az élmény nem lehet a művész alkotóélményének mása sem, de mégis valami „olyasféle: egy szabad – a befogadó szempontjából nézve alkotói – élmény, amely azonban a műből indul ki, mindvégig a körül lebeg, ahhoz akar a maga lehetőségei szerint alkalmazkodni.” (Megjegyzem, Gadamer ezt az egységet hermeneutikai szituációnak, míg a folyamatot „horizontösszeolvadásnak” nevezi.) Bár „szabad” az újraalkotói élmény, de mégis akkor törekszik esztétikai teljességre, ha nem csak „a művet alakítottam magamhoz, hanem magamat a műhöz.” A befogadás tehát – mint alany és tárgy között zajló folyamat – eredményében relatív, viszonylagos, a befogadó szubjektumtól függő marad, így többféle értelmezést tesz lehetővé, mégis objektív természetű annyiban, hogy a szubjektum számára a műalkotás az elsődlegesen „alakító”. Más oldalról az újraalkotás folyamatának dinamikusságát a műalkotások aktivitása, kimeríthetlensége okozza, Sík Sándorral szólva:

21 Sík Sándor: Esztétika, 358.

a műalkotások, önmagukban tőlem függetlenül hordozzák a különböző, de mégis hasonló élményforrásokat és értelmezési lehetőségeket. Ugyanakkor az egyén számára egy adott műalkotás mégis egy konkrét időben és térben lezajló esztétikai megismerő folyamat egyedi és egyszeri élményeként és értelmezéseként jelenik meg, tudva azt, hogy „kimeríteni sohasem fogom tudni”.²²

A művészet, ezen belül az irodalom vizsgálatának legkülönbözőbb elméleti irányzatai az esztétikai megismerés folyamatában a tárgyra, a műre, leginkább a formájára, struktúrájára (formalista és strukturalista irányzatok) vagy az alkotóra, korra, társadalmi környezetre, stílustényezőkre, személyes környezetre, kulturális és egyéb hatásokra (pozitivista, szellemtörténeti, marxista irányzatok) irányuló tudásra, ismeretre figyeltek leginkább. Így többnyire csak érintőlegesen vettek tudomást a befogadói tudatról, az újraalkotás folyamatának komplexitásáról. Sík Sándor egy olyan esztétikai rendszert alkotott 1943-ban, melynek a befogadás és esztétikai élményközpontúságára vonatkozó szemlélete hazánkban majd csak a nyolcvanas évektől kezdve vált lassan ismertté és elfogadottá, de sajnos nem Sík koncepciójának „reneszánszának” eredményeképpen, hanem jobbra a gadameri hermeneutikából eredeztethetően. Számítalan olyan következtetést tartalmaz Sík esztétikája, melyet két évtizeddel később Hans-Georg Gadamer-nél olvashattunk.²³ Sík Sándor esztétikai koncepciójának, következtetéseinek eredetisége és progresszivitása elsősorban a gadameri hermeneutikával való (fentebbi) párhuzamosságokkal bizonyítható. Sík Sándor mindig szem előtt tartotta, hogy a műalkotások esztétikai analizálásánál csak egy mérce lehet: maga a mű, az esztétikum és ezen axióma nyomán megnyíló szellemi szabadság révén tudott újat és eredetit mondani magáról a művészetről három kötetes *Esztétikájában* és a magyar irodalom befogadásáról a néhány évvel később írt, *Az olvasás tudománya*²⁴ című könyvében.

22 Uo. 351., 355., 357.

23 Vö. Máté Zsuzsanna: Sík Sándor – a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta, 230-234.

24 Sík Sándor 1948-ban fejezte be *Az olvasás tudománya* című munkáját. A több mint négyszáz oldalas munka irodalomesztétikai alapkoncepciója az 1943-ban megjelent *Esztétikájára* épült, annak teoretikus szemléletét láthatjuk viszont egy könnyedebb és közérthetőbb nyelvezetre átforgalva és az irodalom értő befogadásának problematikájára alkalmazva. Valószínűleg politikai okok miatt kiadatlanul, ismeretlenül maradt, egyetlen korrektúrapéldányban lapult a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában, a Sík Sándor-hagyaték számtalan dobozának egyikében. 2000-ben a Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium adta ki először Szegeden. Vö. Sík Sándor: *Az olvasás tudománya*. Szeged, 2000.

FIZEL NATASA

Sík Sándor, az egyetemi oktató

Sík Sándor munkásságáról az elmúlt évtizedekben számos munka látott napvilágot. Jelen kötet előzményeként 2014-ben Miklós Péter szerkesztett tanulmánykötetet a nagyhatású cserkészparancsnok tudós költőről,¹ amelynek lapjain a szerzők több aspektusból, meghatározó személyiségként,² költőként³, egyetemi oktatóként⁴, mentorként⁵, közéleti szereplőként⁶, pályatársként és barátként,⁷ valamint egyházi emberként⁸ vizsgálták az életútját. Máté Zsuzsanna 2005-ben írt monográfiája Sík Sándorról mint szépíróról, irodalomtudósról és esztétáról megkerülhetetlen forrása a Sík életművét kutatóknak.⁹ Jelen tanulmányomban egy olyan oldaláról mutatom be Sík Sándort, ami ugyan közismert, azaz hogy zseniális előadó hírében is állt, de egyetemi oktatóként végzett előadói sikerei tényekkel, adatokkal eddig nem kerültek alátámasztásra.

Kvantitatív kutatásom során levéltári forrásokból épített adatbáziselemzést végeztem a történeti szociológia hagyományai és módszertana szerint. Vizs-

- 1 Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 2 Rónay László: Sík Sándor emlékezete. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014; Péter László: Arckép négy tételben. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 3 Máté Zsuzsanna: Sík Sándor, a költő, a művész. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 4 Fizel Natasa: Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 5 Kovács Petra: „Százgyökerű” szívek. Sík Sándor és Radnóti Miklós kapcsolatának vizsgálata. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 6 Miklós Péter: Az ötvenéves Sík Sándor köszöntése a szegedi Dugonics Társaságban. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 7 Csapody Miklós: Sík Sándor és Bálint Sándor. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014; Fazekas Csaba: A főpapok, a keresztyének és az antiszemiták. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 8 Bagoly József Ágoston: Az esztétika és a teológia kapcsolata Sík Sándor világgképében. Abszolútum, szeretet-kommunikáció és spiritualitás. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014; Bihari József: Bánk József váci érsek-püspök emlékei Sík Sándorról. In: Miklós Péter (szerk.): Sík Sándor eszmekörei. Szeged, 2014.
- 9 Máté Zsuzsanna: Sík Sándor – a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta. Szeged, 2005.

gálatom adatait az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyveiből nyertem. Kutatásom tárgyát képezte a főiskola húsz évnyi, 1928-tól 1947-ig tartó fennállásának teljes időtartama, és minden ebben az időszakban az intézménybe beiratkozott hallgató, azaz 1937 fő adatainak a rögzítése. Az adatokat az SPSS program segítségével építettem adatbázissá és elemeztem.

Kutatásom során elsősorban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy lehet-e, és ha igen, hogyan lehet bizonyítani, majd száz év távlatából, hogy egy egyetemi előadó mennyire volt népszerű a hallgatóság körében – azon túl persze, hogy a kortársak, pályatársak, tanítványok szubjektív véleményét ismerjük ebben a kérdésben.

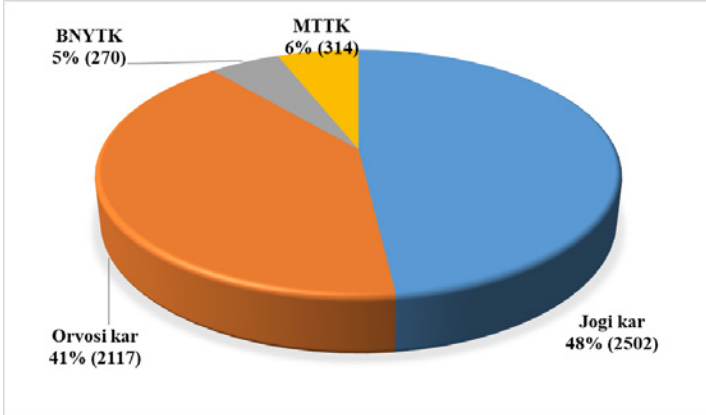
Sík Sándor Szegedre kerülése

Sík Sándor meglehetősen kalandos módon került a szegedi Ferenc József Tudományegyetem oktatói közé. A kolozsvári egyetem Szegedre kerülésével – 1921-ben – egy döntően protestáns oktatók alkotta egyetem költözött egy döntően katolikus városba, ahol akkoriban éppen kiépülőben volt a csanádi püspökség székhelye.¹⁰ Ez önmagában még nem is feltétlenül okozott volna problémát, de Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter – a szegedi egyetemnek hallgatókkal való megerősítése céljából – 1928-ban a városba helyezte a korábban Pesten és Budán működő két (külön nők és férfiak számára felállított) polgári iskolai tanárképző főiskolát, valamint ezzel a döntésével egyidejűleg bezáratta a felekezeti polgári iskolai tanárképzőket.¹¹ Ez a döntés nagyszámú apáca és szerzetes hallgató megjelenését indukálta a főiskolán, hiszen felekezetekhez köthető polgári iskolák nagy számban működtek az országban, amelyeknek szükségük volt világnézetileg megfelelő polgári iskolai tanerőre. Amint fent említettem, Klebelsberg célja az volt, hogy megnövelje a Szegeden még gyökértelen egyetem hallgatói létszámát a bölcsészettudományi és a természettudomá-

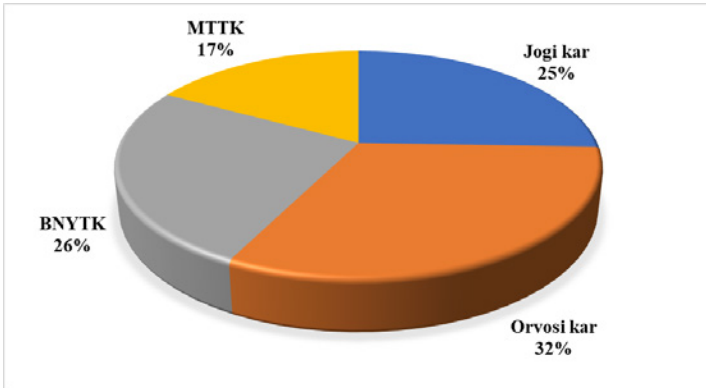
10 Péter László: A magyar Göttinga. Klebelsberg és a szegedi egyetem. In: Zombori István (szerk.): Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Szeged, 1995. 124-128.; Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden. 1923-1941. Egyháztörténeti Szemle, 2003. 2. sz. 86-99.; Miklós Péter: Klebelsberg Kuno jelentősége a magyar és a szegedi kultúrtörténetben. In: Kertész, Péter; Lendvai, Beatrix (szerk.) Mozaikok. Európai kultúra és kisebbségi identitás a DKMT eurorégióban. Szeged, 2007. 17-27.

11 Kivéve az Angolkisasszonyok Budapesten működő képzőjét. Pukánszky Béla: Pedagógia és Pszichológia. In: Rácz Béla (szerk.): A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. 1921-1998. Szeged, 1999. 219.

ny karokon. Erre égetően nagy szükség volt, hiszen az első 5 tanév során a bölcsészettudományi kar (BNYTK) és a természettudományi kar (MTTK) mindössze a hallgatók 11%-át oktatta, míg a két kar oktatóinak az aránya az egyetem oktatói gárdáján belül 43%-ot tett ki (1. és 2. diagram). Világos volt tehát, hogy amennyiben az egyetem mind a négy kart meg akarja őrizni, sürgős beavatkozásra van szükség.

1. diagram. A hallgatói létszám megoszlása a Ferenc József Tudományegyetem karai között (1922-1927) ($N=5214$)¹²

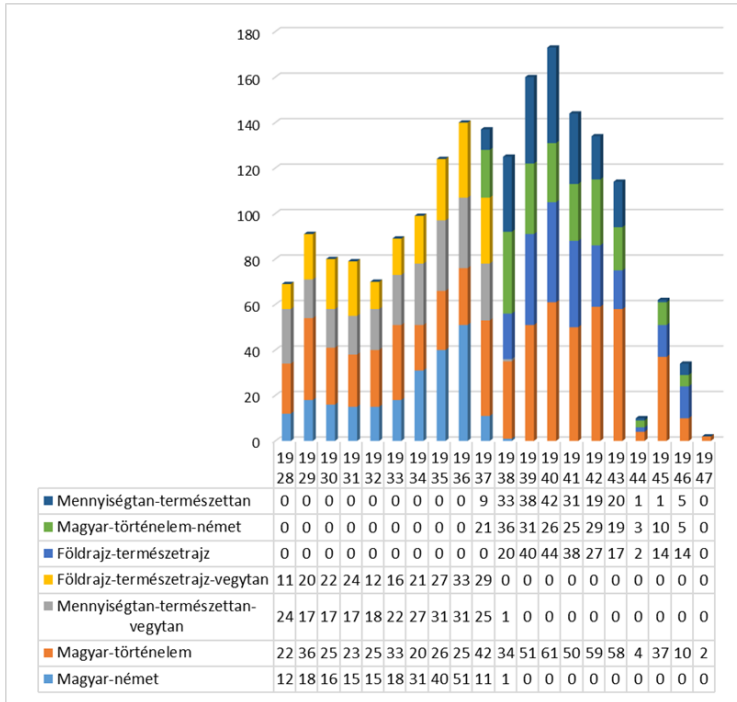

2. diagram. Nyilvános rendes tanárok aránya karok szerint a Ferenc József Tudományegyetemen 1922 és 1927 között ($N=236$)¹³

12 Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1922/23-1926/27. évi működéséről. Szeged, 1929.

13 Beszámoló, 1929.

Klebsberg a megoldást abban látta, hogy a tanárképzős hallgatókat – akik már Budapesten is nagy létszámot jelentettek, és a főiskola immáron monopolhelyezete miatt a számuk a várakozásoknak megfelelően tovább nőtt a harmincas években (3. diagram) – egyetemi áthallgatásra kötelezte.

3. diagram. Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola szakcsoportjai és hallgatói 1928 és 1947 között (N=1937)¹⁴

Ez a megoldás „nyer-nyer” helyzetet eredményezett mindkét intézmény számára. A hallgatók immáron egyetemi kurzusok hallgatásával tanulmányaikat még magasabb szintre emelhették, az egyetem két kara pedig felszabadult a bezárás fenyegető veszélye alól.¹⁵ Egy év elteltével azonban komoly probléma állt elő: a nagyszámú katolikus tanárképzős hallgató a felekezet vezetőinél panaszt tett az egyetem református professzorainak előadásai miatt. Nem

14 Fizel Natasa: A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868-1947). Esély az együttműködésre – Professionalizáció és intézményesülés. Budapest, 2018. 134.

15 Uo. 117-128.

akartak pedagógiát, magyar irodalmat vagy filozófiát más vallású oktatótól hallgatni. Ezek a problémák hamar eljutottak Klebelsberghez is, például a szeged-belvárosi római katolikus egyházközség világi elnöke levelében így írt: „kérjük Nagyméltóságodat, mint Szeged szab. kir. város képviselőjét, [...] hogy a Szegedi Ferenc József Tudományegyetemen a világnézeteket érintő tudományágakon és pedig a jogbölcseleten, filozófián, a pedagógián, a nemzeti és irodalomtörténeten a keresztény jogbölcseletnek, a skolasztikus filozófiának, a katolikus pedagógiának s a keresztény irodalom és nemzet történelmének tanszékét felállítani kegyeskedjék.”¹⁶

A miniszter, a nagymértékű nyomásra tekintette, végül engedett, és az érintett tanszékek (Magyar Irodalomtörténet-, Pedagógia-, Filozófia Tanszék) párhuzamosításával oldotta meg a problémát, azaz a három említett tanszék mellé felekezeti, vagy más néven párhuzamos tanszékeket állíttatott fel. Ezen új tanszékek élére – értelemszerűen – katolikus professzorokat kerestek.¹⁷ Sík Sándort eredetileg a Pedagógia Tanszék élére szánta a klérus, de végül – részben saját kérésére – a II. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékre kapott kinevezést 1929-ben.

Sík Sándor, a népszerű oktató

Sík Sándor tehát 1929-ben megkezdte a munkát az egyetemen, és fontos feladata volt az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára járó hallgatók képzése is, akiknek félévénként két kötelező órát kellett hallgatniuk az egyetemen és ezeket az órákat nála is felvehették.¹⁸ Mivel ez egy választható lehetőség volt, így az, hogy a főiskolai hallgatók milyen gyakorisággal választották Sík előadásait, valamint, hogy milyen arányban választották a következő félévben újra azok, akik már hallgattak nála előadás(oka)t, már egy objektív kép lehet arról, hogy mennyire voltak színvonalasak, élvezetesekek az órái. Ezzel a módszerrel adatszerűen alátámasztható, hogy egy egyetemi oktató milyen népszerűségnek örvendett. Hosszú távon vizsgálva (minimum öt tanév távlatából) a választható kurzusok felvételének gyakoriságát, napjainkban is objektív képet kaphatunk az

16 A szeged-belvárosi római katolikus egyházközség világi elnöke levele Klebelsberg Kuno miniszterhez, Szeged, 1929. június 7. MNL MOL K636-1929-30-410-0

17 Bár ez a pályázati kiírásban nem szerepelt. (Pályázati kiírás. MNL CSCSVML VIII. a.d. 562. b.k.)

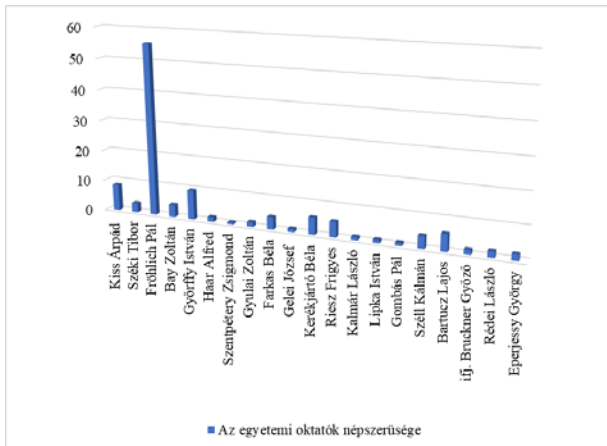
18 Vö. Fízel 2018. 154-154.

oktatóknak (és persze részben a kurzus témájának) a kedveltségéről. Habár akármilyen népszerű témát el tud rontani az oktatói alkalmatlanság, és viszonylag népszerűtlen témát is népszerűvé tehet egy kiváló előadó.¹⁹

A tanárképzős hallgatók által felvett konkrét kurzusok vizsgálata a következő kérdések alapján történt: Az adott tanévben hányféle kurzust vettek fel a hallgatók az egyetemen? Melyik volt az adott félévben a főiskola adott évfolyamának hallgatói körében a legnépszerűbb az egyetemen felvehető előadások közül? Ki volt ennek a kurzusnak az oktatója? Melyik volt a legnépszerűbb előadás a természettudományi és a bölcsészettudományi karon, és ki volt ezeknek az előadásoknak az oktatója?

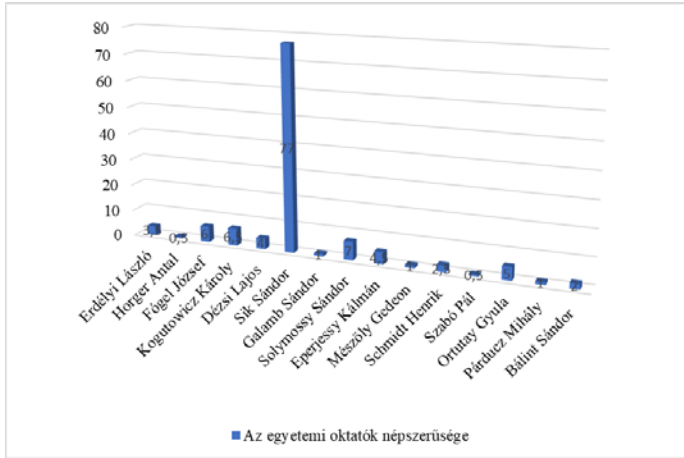
Az 1928 és 1946 közötti áthallgatások vizsgálata során 7485 egyetemen felvett kurzust vizsgáltam meg, és kiemeltem azokat az oktatókat, akik a saját területükön az adott évfolyam adott félévében a legnépszerűbbek voltak. A vizsgálat során az 1928 és 1943 közötti 16 évfolyam 8-8 félévében (tehát a képzés egészében) végeztem el a vizsgálatot, így összesen 128 kedvenc oktatót kaptam karonként. Természetesen a kedvencek között voltak átfedések, így összegeztem, hogy melyik oktató hány alkalommal szerepelt a favoritok között (4. és 5. diagram).

4. diagram. A természettudományi kar az áthallgatók körében legnépszerűbb oktatói (1928-1943)

19 Az 1930 és 1934 között időszakban a szegedi egyetem bölcsészkarának hallgatójaként Radnóti Miklósnak is kedvenc tanára volt. Olyannyira megkedvelték egymást, hogy később Radnóti nála írta a doktori értekezését, illetve később Sík Sándor keresztelte meg a zsidó származású költőt. Vö. Miklós Péter: A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Szeged, 2011.

Az adatok áttekintése után nyilvánvaló, hogy a főiskolások az áthallgatás során előnyben részesítettek bizonyos egyetemi oktatókat a kurzusválasztásnál. Megfigyelhető, hogy ugyanazon – vélhetően kedvelt – oktató és szakterület mellett több féléven át kitartottak. Jó példa erre a bölcsészettudományi karon Sík Sándor, vagy a természettudományi karon Fröhlich Pál.

5. diagram. A bölcsészettudományi kar az áthallgatók körében legnépszerűbb oktatói (1928-1943)

A kutatás eredményei: Sík Sándor óráinak témái és népszerűsége

Kutatásom során már az adatrögzítés időszakában feltűnt, hogy a hallgatók jó része Sík óráit választja, félévről félévre. Sík 1929-ben kapta meg kinevezését a II. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékre, így attól az esztendőől érdemes vizsgálnunk a rá vonatkozó adatokat.²⁰ Az eredmények egyszerűbb tanulmányozása kedvéért a függelékben szereplő 16 táblázatban csak a bölcsészkar-i adatokat vettem górcső alá, és dőlt betűvel emeltem ki a Sík Sándorra vonatkozó eredményeket.

Az 1929-ben tanulmányait megkezdő évfolyam tagjai közül azok, akik humán szakosként (magyar-történelem vagy magyar-német) a bölcsészkar-

²⁰ A rend kedvéért – mivel a főiskola fennállásának egész időszakát vizsgáltam – az 1928-as adatokat is megadtam a függelékben.

ra hallgattak át²¹, négy félévben is Sík óráit választották a legnagyobb számban. *A magyar költészet a Millenium után* három alkalommal is nyert, de a 7. félévben *A 19. század magyar irodalma* kurzus vitte a prímet.

Az 1930-as évfolyam, csatlakozva az előző évfolyamhoz, szintén nagy számban látogatta a hallgatóság *A magyar költészet a Millenium után* című kurzust – bár meg kell jegyeznünk, hogy Dézsi Lajos professzor órájával holtversenyben. Dézsi 1932-es halála után a versengésre már nem volt mód, az 5., 6., 7. félévben is Sík-órák, *A 19. század irodalma*, a *Remekművek elemzése* és a *Petőfi és kora* előadások örvendtek nagy népszerűségnek.

Az 1931-es évfolyamnál színesebb lett a kép, Solymossy Sándor, Eperjessy Kálmán, és az első évben Dézsi Lajos is meg tudta szólítani a fiatalokat, de a nyolc féléves képzésben legtöbbször, három alkalommal is a költőpap, Sík óráinak tantermei voltak tele. *A 19. század irodalma* és a *Remekművek elemzése* ráadásul fej-fej mellett lett a legnépszerűbb a 3. félévben, de a *Petőfi és kora* valamint az *Arany János és kora* órák is közel álltak a hallgatósághoz.

Az 1932-ben induló évfolyam véleménye Solymossy, Sík és Eperjessy között ingadozott, habár a nyolc félév során négyszer *A régi magyar líra*, az *Arany János és kora*, valamint az *Aranytól Adyig*, azaz a Sík által tartott órák termei voltak tele.

Az 1933-as évfolyamnál azután Sík ismét tartott, *A régi magyar líra* két félévben, az *Arany János és kora* egy, míg az *Aranytól Adyig* kurzus három alkalommal is a legfelkapottabb kurzusnak bizonyult.

Az 1934-ben tanulmányaikat kezdő humán szakos főiskolások már szinte nem is hallgattak másnál órát, csak címadó oktatóknál. Az *Arany János és kora*, *A magyar középkor irodalma*, *A 16. század irodalma*, az *Aranytól Adyig* és a *Kazinczy kora* című órák ezen évfolyam által is sűrűn látogatottak lettek.

Jól látszik, hogy Sík Sándor évről évre újabb és újabb tematikájú órákat indított, de ezek népszerűsége töretlennek látszik. Ebben az esetben nem elhamarkodott azt feltételezni, hogy pusztán a személye, az előadásmódja, az órák légköre elég volt a hallgatóknak a választáshoz, a témától szinte függetlenül. Akármit tanított, a csilláron is lógtak a diákok.

Az 1935-ben kezdő évfolyam tanulmányai során részében szintén Síkot favorizálta, mindössze egy alkalommal állt fenn holtverseny. Va-

21 Az 1937-es évfolyamtól a magyar-történelem és a magyar-történelem-német szakosok.

lőszínűleg a német szakosok nagy számban választották a 4. félévben Schmidt Henrik *Német klasszikusok* című óráját. A többi félévben *A magyar költészet irodalma*, *A 16. század irodalma*, *A 18. század irodalma*, a *Kazinczy kora*, a *Csokonai* és a *Petőfi és kora* című előadások voltak a legnépszerűbbek.

Az 1936-os évfolyamnál a megoszlás kísértetiesen hasonlított az előző évfolyaméra. Egy félévet leszámítva, amikor ismét Schmidt Henrikkel holtversenyben volt Sík, az összes többi félévben az ő órája volt a kapósbabb: *A 17. század irodalma*, *A 18. század irodalma*, a *Kazinczy kora*, a *Csokonai*, a *Petőfi és kora*, az *Arany János és kora*, *A realista regény a magyar irodalomban* című órái mind megtöltötték a tantermeket.

1937-től a Sík-monopólium állandósulni látszott. A képzés minden félévében²² Sík órája volt a favorit. A *Kazinczy kora*, a *Csokonai*, a *Petőfi és kora*, a *16. század epikája* valamint *A realista regény a magyar irodalomban* című órája is maga mögé utasította a további választási lehetőségeket.

Az 1938-as évfolyam Sík mellett újra Eperjessy Kálmán óráit is választotta, valamint Fögel József történész is „megnyert” egy félévet. Hat félévben azonban továbbra is a már jól ismert Sík-órák voltak a legszívesebben választottak: *Petőfi és kora*, *A 16. század epikája*, *Az irodalomtudomány alapfogalmai*, *Újabb magyar remekművek elemzése*, *A magyar dráma története és elmélete*.

Az 1939-es évfolyam vizsgálata során egy szintén remek előadó hírében álló oktató neve is feltűnt a népszerű oktatók listáján, Kogutowicz Károlyé. A 6., 7., 8. félévben már az ő órái lettek a leglátogatottabbak, de az első három, és az ötödik félév megint csak Sík népszerűségét mutatta *Az irodalomtudomány alapfogalmai*, az *Újabb remekművek elemzése* és *A magyar dráma története* órákkal.

A háború második évében felvételt nyert hallgatók már egy új oktatót is a palettára helyeztek, Ortutay Gyulát, aki a további négy évfolyam mindegyikében felkerült a tabellára. De ez mit sem vont le Sík népszerűségéből. Az *Újabb magyar remekművek elemzése*, *Az irodalom esztétikája*, *Az Arany János és kora* valamint *A klasszikus magyar regény* című kurzusai ennél az évfolyamnál is taroltak.

Az 1941-es évfolyam esetében Ortutay az első, Kogutowicz az utolsó félévüket uralta, a köztes félévek mindegyikében a már jól ismert kurzusok jelentek meg a ranglétra tetején: *A magyar dráma története*, *Az iro-*

²² Néhány félév esetében nem történt áthallgatás az egyetemre, ez az oka a hiányzó adatoknak.

dalom esztétikája, A klasszikus magyar regény valamint A 19. század lírája.

Az 1942-es évfolyam esetében már Bálint Sándor neve is feltűnt Kogutowicz és Ortutay mellett, de a nyolcból öt félévükben továbbra is Sík Sándor volt a „befutó”. *Az irodalom esztétikája, A régi magyar líra, és A 19. század lírája* témakörök is vonzották a tömegeket.

Az utolsó vizsgált évfolyam esetében Sík a hat vizsgált félévből háromban az első helyen végzett. A *Bevezetés az irodalomtudományba*, a *Balassa Bálint* és *A 19. század lírája* kurzusok még a háború utolsó évében, a szovjet megszállás miatti csonka tanévben is populárisak voltak, Ortutay és Bálint órái mellett.

Összegzés

Tanulmányomban azt vizsgáltam, hogy csaknem száz év távlatából lehet-e, és ha igen, hogyan lehet adatszerűen igazolni egy egyetemi oktató népszerűségét. Jelen vizsgálat, azaz a főiskolai hallgatók egyetemen felvehető kurzusai népszerűségének a tanulmányozása igazolta, hogy ezzel a megközelítéssel ki lehet azt mutatni, hogy egy előadó szeretett, kedvelt volt-e, vagy sem, azt biztosan, hogy a többi oktatóhoz képest mennyire.

Tizenöt tanéven keresztül, azaz 30 félévben permanensen a legnépszerűbb oktatónak lenni egy karon, 22 olyan kurzust megtartani, ami a félév legtöbbet választott órája lett az áthallgatók között, ez már jóval több, mint véletlen. Ez egyrészt nagyszerű tudományos és oktatói teljesítmény, másrészt emberi nagyság kérdése. Hitelesnek, szerethetőnek, érthetőnek lenni, olyan embernek, akinek tudását, kompetenciáit a hallgatók mindenkifelelt elfogadják. Ez nagyon kevesek kiváltsága. Immár nem csak a szöbeszéd, hanem az adatok is alátámasztják: Sík Sándor képes volt erre.

Függelék

Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói által a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán felvett legnépszerűbb kurzusok, és oktatóik félévenkénti bontásban évfolyamok szerint (1928-1943)

1928	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	A középkori iskolák, egyetemek, művészetek	Erdélyi László
2. félév	Szellemi művelődés a magyar középkorban	Erdélyi László
3. félév	Bevezetés a magyar nyelvtudományba/ Magyar művelődéstörténeti források	Horger Antal/ Erdélyi László
4. félév	A középkor története	Fógel József
5. félév	Az újkor történetírói	Fógel József
6. félév	Az újkor történetírói	Fógel József
7. félév	Újkori művelődés	Erdélyi László
8. félév	Földábrázolás/ A Nagy Magyar Alföld/ A földrajztanítás módszere	Kogutowicz Károly

1929	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	A magyar irodalmi megújulás kora/ Az irodalmi hanyatlás kora	Dézsi Lajos
2. félév	<i>A magyar költészet a Millenium után</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>A magyar költészet a Millenium után</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	Az epikai költészet története	Dézsi Lajos
5. félév	<i>A magyar költészet a Millenium után</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	A magyar dráma és színjátszás története a kiegyezés után	Galamb Sándor
7. félév	<i>A 19. század magyar irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	A legújabb kor története	Fógel József

1930	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>A magyar költészet a Millenium után!</i> Az epikai költészet története	Sík Sándor/ Dézsi Lajos
2. félév	<i>A magyar költészet a Millenium után!</i> Az epikai költészet története	Sík Sándor/ Dézsi Lajos
3. félév	A magyar őstörténet és néphagyomány	Solymossy Sándor
4. félév	Földábrázolástan/ A Nagy Magyar Alföld	Kogutowicz Károly
5. félév	<i>A 19. század magyar irodalmal</i> <i>Remekművek elemzése</i>	Sík Sándor
6. félév	<i>A 19. század magyar irodalma</i>	Sík Sándor
7. félév	<i>Petőfi és kora</i>	Sík Sándor
8. félév	A településföldrajz feladata és módszerei	Eperjessy Kálmán

1931	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	A magyar irodalom a kódexek korában	Dézsi Lajos
2. félév	A népbabonák lélektana	Solymossy Sándor
3. félév	<i>A 19. század magyar irodalmal</i> <i>Remekművek elemzése</i>	Sík Sándor
4. félév	A magyar irodalom a kódexek korában	Mészöly Gedeon
5. félév	<i>Petőfi és kora</i>	Sík Sándor
6. félév	Dramatikus népjátékaink	Solymossy Sándor
7. félév	<i>Arany János és kora</i>	Sík Sándor
8. félév	Magyarország kulturgeográfiai korszakai	Eperjessy Kálmán

1932	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	Történelmi népmondáink	Solymossy Sándor
2. félév	A néptudomány alapvonalai/ Történeti népmondáink	Solymossy Sándor
3. félév	<i>A régi magyar líral</i> A népmese, mint folklór műfaj	<i>Sík Sándor!</i> Solymossy Sándor
4. félév	<i>Általános etnográfia</i>	Solymossy Sándor
5. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	Magyar földrajzi kútforrások	Eperjessy Kálmán

1933	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>A régi magyar líra; A népmese, mint folklór műfaj</i>	<i>Sík Sándor;</i> Solymossy Sándor
2. félév	<i>A régi magyar líra</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	A Niebelung-ének	Schmidt Henrik
5. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	-	-

1934	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>A magyar középkor irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	<i>A 16. század irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
5. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Aranytól Adyig</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>Kazinczy kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	Az Alföld településtörténete/ A 19. század német irodalma	Eperjessy Kálmán/ Schmidt Henrik

1935	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>A magyar középkor irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>A 16. század irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>A 16. század irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	Német klasszikusok/ <i>A 18. század irodalma</i>	Schmidt Henrik/ <i>Sík Sándor</i>
5. félév	<i>Kazinczy kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Csokonai</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>Petőfi és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	-	-

1936	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>A 17. század irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>A 18. század irodalma</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>Kazinczy kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	<i>Csokonai</i>	<i>Sík Sándor</i>
5. félév	<i>Petőfi és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Arany János és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>A realista regény a magyar irodalomban</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	<i>Az ifjú Goethe/A realista regény a magyar irodalomban</i>	Schmidt Henrik/ <i>Sík Sándor</i>

1937	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Kazinczy kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>Csokonai</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>Petőfi és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	<i>A 16. század epikája</i>	<i>Sík Sándor</i>
5. félév	<i>A realista regény a magyar irodalomban</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>A realista regény a magyar irodalomban</i>	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	-	-

1938	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Petőfi és kora</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>A 16. század epikája</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>Az irodalomtudomány alapfogalmai</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	A középkor szelleme	Fógel József
5. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	<i>Sík Sándor</i>
7. félév	<i>A magyar dráma története és elmélete</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	Dél-Magyarország településtörténete	Eperjessy Kálmán

1939	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Az irodalomtudomány alapfogalmai</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>Az irodalomtudomány alapfogalmai</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	A keresztény középkor kútffői	Fógel József
5. félév	<i>A magyar dráma története</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	<i>Ázsia</i>	Kogutowicz Károly
7. félév	Ausztrália és Óceánia	Kogutowicz Károly
8. félév	Európa/ A Balkán-félsziget településtörténete	Kogutowicz Károly/Szabó Pál

1940	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	Sík Sándor
2. félév	Újabb magyar remekművek elemzése	Sík Sándor
3. félév	Népköltészetünk műfajai	Ortutay Gyula
4. félév	A szkíták Magyarországon	Párducz Mihály
5. félév	<i>Az irodalom esztétikája</i>	Sík Sándor
6. félév	<i>Az irodalom esztétikája/Arany János és kora</i>	Sík Sándor
7. félév	<i>A klasszikus magyar regény</i>	Sík Sándor
8. félév	-	-

1941	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	Népköltészetünk műfajai	Ortutay Gyula
2. félév	<i>A magyar dráma története</i>	Sík Sándor
3. félév	<i>Az irodalom esztétikája; Zrínyi</i>	Sík Sándor
4. félév	<i>Az irodalom esztétikája</i>	Sík Sándor
5. félév	<i>A klasszikus magyar regény</i>	Sík Sándor
6. félév	<i>A klasszikus magyar regény</i>	Sík Sándor
7. félév	<i>A 19. század lírája</i>	Sík Sándor
8. félév	Meteorológia	Kogutowicz Károly

1942	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Az irodalom esztétikája; Zrínyi</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	<i>Az irodalom esztétikája</i>	<i>Sík Sándor</i>
3. félév	<i>A régi magyar líra</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	<i>Szeged vallásos népelete</i>	<i>Bálint Sándor</i>
5. félév	<i>A 19. század lírája</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	A magyar népballada	Ortutay Gyula
7. félév	<i>A 19. század lírája</i>	<i>Sík Sándor</i>
8. félév	Eurázsia	Kogutowicz Károly

1943	A legnépszerűbb előadás	Oktató
1. félév	<i>Bevezetés az irodalomtudományba; A régi magyar líra</i>	<i>Sík Sándor</i>
2. félév	Szeged vallásos népelete	Bálint Sándor
3. félév	<i>Balassa Bálint</i>	<i>Sík Sándor</i>
4. félév	A magyar népballada	Ortutay Gyula
5. félév	<i>A 19. század lírája</i>	<i>Sík Sándor</i>
6. félév	A magyar népballada	Ortutay Gyula
7. félév	-	-
8. félév	-	-

SÁRMÁSI ZOLTÁN

Sík Sándor élete és kapcsolata Schütz Antallal

Ezerkilencszázhatvanhárom szeptember 28-án hunyt el Budapesten Sík Sándor, a neves piarista szerzetes, tartományfőnök, cserkészvezető, akadémikus, tanár, Kossuth-díjas író, költő, műfordító és irodalomtörténész. A huszadik századi magyar egyház- és irodalomtörténet jeles alakja a fővárosban látta meg a napvilágot hetvennégy évvel korábban, 1889. január 20-án. Gödöllőn járt általános iskolába, majd középiskolai tanulmányait már a budapesti piarista gimnáziumban folytatta. Öt osztály elvégzése után tizennégy éves korában, 1903-ban lépett be a rendbe. A váci egyéves noviciátusa letöltése után Kecskeméten fejezte be a gimnáziumot érettségivel. Egyetemi tanulmányait ismét Budapesten végezte magyar-latin szakos tanárként a Budapesti Tudományegyetem bölcsészkarán, ahol 1910-ben doktori fokozatot is szerzett. Ezt követően egy évig Vácon, majd 1912-től Budapesten kezdett tanítani a piarista gimnáziumban. Ugyanebben az évben megalapította a magyar cserkészmozgalmat és első parancsnoka lett a piarista gimnázium cserkészcsapatának, ahol tanított.

Ebben az időszakban állította össze a fiataloknak Schütz Antallal közösen az *Imádságoskönyvet*,¹ amelyben igyekezett az általa tanított fiatalok lelki igényeire szabott imádságokat közölni.² Schütz Antallal az ismeretség arra az időszakra datálható, amikor Schütz tanította őt a gimnáziumban. Aztán mikor Sík Sándor 1912-ben Pestre került tanítani, szoros barátság fűződött közöttük, mivel egymás melletti szobában laktak és sokat beszélgettek. Az első világháború idején, 1915-ben Sík két hónapig

1 Sík Sándor visszaemlékezése szerint Schütz ötlete volt az *Imádságoskönyv*, bár a munka nagy részét Sík végezte – ezért került előre az ő neve. Beszélgetés Előd Istvánnal, 1960. június 4-5. Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltár (a továbbiakban: Levéltár) 13. tétel Ad 5. Vallomások Schütz Antalról I. sorozat c1960-1965.

2 Schütz Antal: *Életem – emlékezések*. Budapest, 1942, 59.

Péterváradon szolgált tábori lelkészként, ahol Schütz Antal egyszer meg is látogatta,³ valamint távollétében helyettesítette a cserkészparancsnoki poszton.⁴ Barátságuk végig megmaradt, ha nem is ugyanolyan szorosan, mint az 1910-es években.⁵ Nem mindenben értettek egyet, később a zsidótörvények miatt volt egy szenvedélyes vitájuk, amelyben Sík elutasította Schütz nézeteit. Továbbá feljegyzéseiben kifogásolta, hogy a püspöki kar nem emelt szót a zsidótörvények ellen.⁶

Kettejük kapcsolatához fűződik az alábbi kedves anekdota: „Amikor Sík Sándor sajtó alá rendezte összes költeményeit, hosszú napok figyelmes korrektúrája után azzal lépett be Schütz atyához, hogy fogadni mer, hogy a kötetben nincs sajtóhiba. Az atya a kezébe veszi a kötetet, s a címlapon ezt találja: »Sík Sándor összes költeményei.«”⁷

Mindketten nagy tisztelői voltak Pázmány Péter munkásságának. Sík maga is feldolgozta Pázmány Péter életművét és külön fejezetben foglalkozott Pázmány nemzetnevelő tevékenységével. Sík ugyanúgy a legnagyobb nemzetnevelők közt tartotta számon Pázmányt, mint Schütz vagy Bangha Béla. Pázmány legfőbb eszközként az ifjúság nevelését tartotta célravezetőnek ebben a folyamatban. Intézményalapításainak máig ható csúcását jelenti a nagyszombati egyetem létrehozása abból a célból, hogy a „harcias nemzet” lelkülete szelídjön és az egyház és az állam szolgálatára alkalmas embereket képezzenek.⁸

Pázmány szenvedélyesen gyűjtötte az egyháztörténeti emlékeket, dokumentumokat, könyveket, megpróbálta megszerezni Mátyás király corvináinak a fellelhető darabjait. Folyamatosan gondolkodó, tervező, szervező egyénisége Sík Sándor szerint a legnagyobbak közé emelte Pázmányt, amint azt néhányan már a saját korában is elismerték.⁹

3 Amikor meglátogatta Sík Sándort a tábori lelkési szolgálata alatt, Schütz életgónást végzett nála a barátságuk szimbólumaként. Sík Sándor elbeszélése. Levéltár 13. tétel Ad 5. Vallomások Schütz Antalról I. sorozat c1960-1965.

4 A szegedi kegyesrendi ház Historia Domusa (IV. kötet). Levéltár 13. tétel Ad 4. Életrajzi adatok különféle forrásokból (értesítők, névtárak, Aquinói Szent Tamás Társaság, stb.) c1960-1980

5 Előd István: Schütz Antal, a hittudós. Vigilia, 1981. 5. sz. 311.

6 <https://web.archive.org/web/20150402140317/http://barankovics.hu/keresztenydemocrazia-adatbazis/ki-kicsoda/sik-sandor>

7 Tomek Vince ötödik levele Előd Istvánhoz – visszaemlékezés Schütz Antalra. Róma, 1965. május 12. Levéltár 13. tétel Ad 5. Vallomások Schütz Antalról I. sorozat c1960-1965. Czike Gábor szerint Schütz nehezen tudta értékelni mások egységiségét, így jelen esetben Sík Sándor verseit. Beszélgetés Előd Istvánnal. 1963. május 15., június 5. Uo.

8 Sík Sándor: Pázmány: az ember és az író. Budapest, 1939. 83.

9 Uo. 84.

A piarista rend életében nehéz időszakot jelentett 1919-ben a tanácsköztársaság százharminchárom napos uralma március 21-től augusztus 1-jéig. Amikor a kommunista diktatúra vezetői az általuk létrehozott Vállalásügyi Likvidáló Hivatal élére a korábbi piarista szerzetesnövendék Faber Oszkárt nevezték ki,¹⁰ Schütz Antal, aki annak idején Faber kurzustársa volt növendékként, felkereste, hogy tárgyaljon vele a piaristák érdekében.¹¹ A tárgyalás apropója annak a nyilatkozatnak az aláírása körüli bonyodalom volt, amelyben az aláírók vállalták, hogy az egyházi pálya helyett a tanácsköztársaság, tehát az állam szolgálatába állnak, ellenkező esetben elbocsátás vár rájuk tanári állásukból. Schütz ezen szeretett volna enyhíteni az egykori piarista növendék Fabernél, hogy a papi mivoltukat ne kérdőjelezze meg a nyilatkozat, de nem járt sikerrel. Végül a budapesti rendházból a harminchat ott lakóból tizenhárman írták alá a nyilatkozatot, azonban a tanév végéig az aláírást megtagadók is folytathatták a munkát, ami így tényleges retorzióhoz nem, csak belső feszültséghez vezetett a két oldal képviselői közt.¹²

A tanácsköztársaság bukását követően rendezni kellett a nyilatkozat aláíróinak helyzetét a renden belül, akiket többen hitehagyottnak tekintettek, hiszen az egyházi kereteket hajlandóak voltak államira cserélni. A piaristák egy bizottságot hoztak létre az ügy megoldására, amelyben Schütz Antal is helyet kapott. A bizottság álláspontja szerint a nyilatkozat aláírása egyházi kiközösítést von maga után, mivel az aláírók, noha tettüket kényszer hatása alatt tették, megbotránkoztatták a hívőket, a tanulókat és még a másként gondolkodókat is, mivel jellemgyengeségről tettek tanúbizonyságot. A kiközösítés alóli feloldozást végül egyénenként a tartományfőnök hatáskörébe utalták a megfelelő kérelmezés és bünbánati cselekmények elvégzése után.¹³ A döntéssel a renden belül nem mindenki értett egyet, maga a rendfőnök, Singer Kornél sem, minthogy álláspontjuk szerint a kényszer hatása alatt aláírt nyilatkozat ellenére a tanárok a helyükön maradtak és diákjaik nem kerültek kommunista érzelmű tanárok kezébe.¹⁴ Végül a legtöbb visszavételi kérvényt elfogadta a tartományfőnökség.¹⁵ Sík Sándor és Schütz Antal sem írta alá a nyilatko-

10 Koltai András: *A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság*. Budapest, 2013. 26.

11 Uo. 28.

12 Uo. 33. A következő tanév elejére a tanácsköztársaság már megbukott.

13 Koltai András: i. m. 83.

14 Uo. 84.

15 Uo. 85.

zatot, így a rendi életükön esett folt nélkül válhattak a piaristák következő időszakának meghatározó képviselőivé.¹⁶

Sík Sándor 1919-től a Szent István Akadémia, 1923-tól a Kisfaludy Társaság tagja lett. 1929-től 1945-ig a szegedi egyetemen tanított magyar irodalomtörténetet. Közben az 1930-as években főmunkatársként dolgozott a *Fiatal Magyarország* című lapnál, amelynek célja az erkölcsi és hitbéli útmutatás volt a korabeli fiatalok számára, hasonlóan a cserkészethez. Ez alatt elsősorban irodalmi munkásságáról vált ismertté, de irodalomtörténeti értekezései mellett költőként is jelentős hírnévre tett szert, valamint tankönyvek, lapok szerkesztésében is közreműködött. Gyakran jelentek meg írásai az *Élet* és a *Vigilia* című folyóiratokban, utóbbit 1946-tól ő maga szerkesztette.

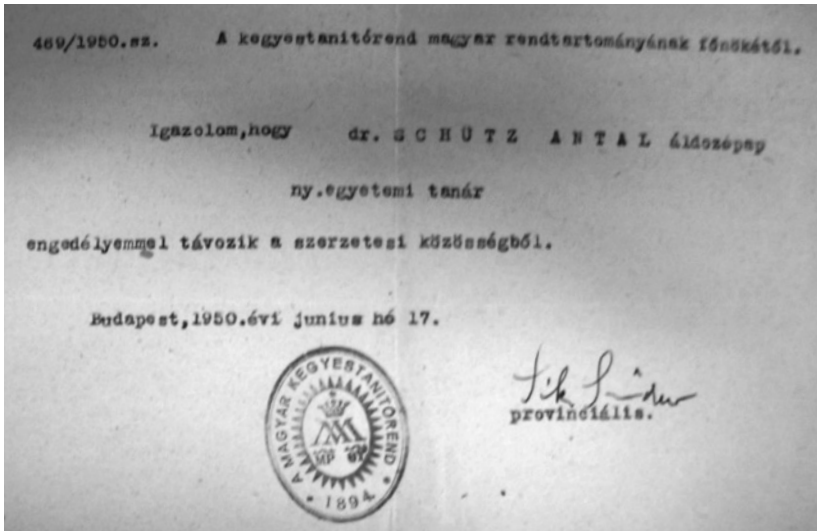
Irodalomtörténészként főként a barokk korról és az annál újabb irodalommal, valamint esztétikával és verstannal foglalkozott. 1942-ben került kiadásra az *Esztétika* című munkája, amelyben keresztény alapokra építve vizsgálta az esztétika fogalmát, kitérve a művészetek tartalmát és formát esztétikai élménnyé alakító jelentőségére. Verseit, többek közt a *Titok* és a *Tenger* versciklusokat átjárja az ember Isten utáni vágyakozása. Az útkeresés, amely a cél elérése előtt egy magányos, sokszor kítaszított állapotot jelent. Amikor az ember sehhol nem találja a helyét a világban, felismerve önnön kicsinységét, próbál visszatalálni a Teremtőjéhez és ebben értékes támaszt kínál a kapaszkodókat keresőknek Sík Sándor bibliai motívumokban gazdag költészete.

Sík Sándor 1945-ben visszaköltözött a fővárosba, ahol az Országos Köznevelési Tanács ügyvezető alelnöke lett 1952-ig. 1946-tól 1949-ig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, ahonnan azonban kizárták, mivel megtagadta az együttműködést az Állami Egyházügyi Hivatallal és a békepapi mozgalommal.

A piarista rendben 1946-tól tartományfőnöki tanácsos, 1948-tól 1963-ban Budapesten bekövetkezett haláláig a rend magyarországi tartományfőnökeként tevékenykedett. Régi barátja, Schütz Antal 1950 júniusától október végéig Sík Sándor rendfőnöki engedélyével rendházon kívül lakott a Leszkovszky házban részben az akkori politikai feszültség, részben Schütz egyre rosszabbodó egészségi állapota miatt.¹⁷

16 Uo. 100.

17 Dr. Lukács Zsófia visszaemlékezése Schütz Antalra. Budapest, 1956. május 13. Levéltár 13. tétel Ad 5. Vallomások Schütz Antalról I. sorozat c1960-1965.

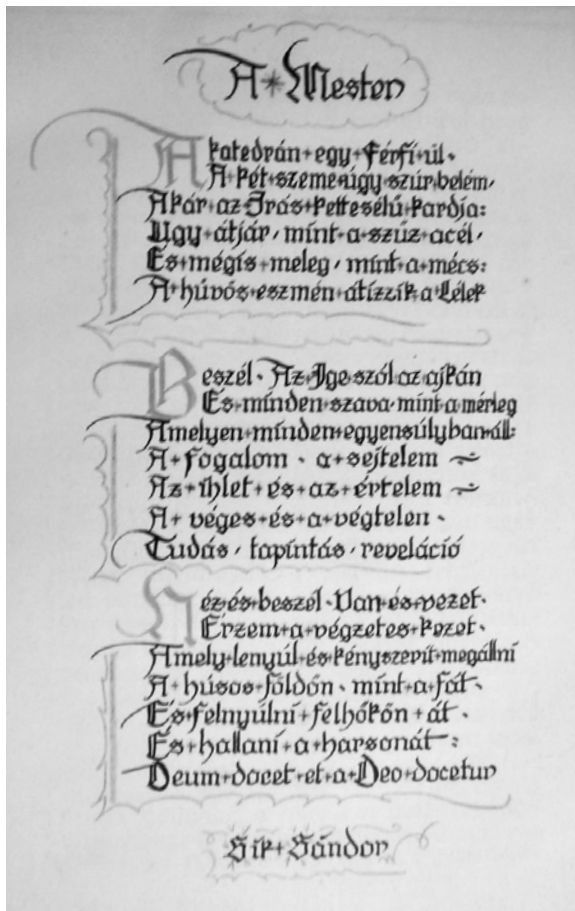

*Sík Sándor tartományfőnök engedélyezi
Schütz Antal számára a szerzetesi közösség elhagyását*¹⁸

Schütz Antal 1953. április 20-án hunyt el. A halálát követően az egykori tanítvány és barát Sík Sándor többször is megemlékezett nagy barátjáról és mesteréről. Az általa szerkesztett *Vigilia* 1954. februári számában egy hosszabb tanulmány keretében állított emléket mesterének.¹⁹ Schütz Antal síremlékének megáldásán pedig ugyancsak ő mondott beszédet 1955. május 8-án.

18 Levéltár 13. tétel Ad 4. Életrajzi adatok különféle forrásokból (értesítők, névtárak, Aquinói Szent Tamás Társaság, stb.) c1960-1980.

19 Előd István: Schütz Antal. *Vigilia*, 1954. 2. sz. 59-71.

Sík Sándor verse a Schütz Antal ezüstmiséje tiszteletére készült emlékkönyvben²⁰

Amikor Sík Sándor 1963. szeptember 28-án elhunyt, eredetileg Farkasréten temették el ugyanazon év október 4-én más piaristákkal közös sírba. Köztük volt Schütz Antal is. 1980-ban külön szertartás nélkül másokkal együtt mindketten átkerültek a Fiumei úti temetőben lévő új kriptába.²¹

²⁰ Levéltár 16. tétel Ir 5. Emlékkönyv Schütz Antal ezüstmiséjére rendi tanítványaitól (sajátkezű aláírásokkal) 1929.

²¹ Ruppert József (szerk.): A magyar piaristák sírjai. 1945-2015. Budapest, 2016. 17-18.

MIKLÓS PÉTER

Poesis pura Sík Sándor összes verseinek receptiótörténetéből

Poesis pura – tiszta költészet. Ezzel a fogalommal foglalta össze Kunszery Gyula újságíró, író, irodalomtörténész Sík Sándor költői munkásságának esszenciáját a *Sík Sándor összes versei. 1910–1940* című könyvről írott – de vállaltan pályaképnek szánt – kritikájában.

A katolikus pap, piarista szerzetes, irodalomtörténész professzor és költő korábban megjelent minden verseskötetének (*Szembe a nappal; A belülvalók mécse; Költemények; Maradék magyarok; Csend; Sarlós boldogasszony; Fekete kenyér; Magányos virrasztó; Az Isten fiatal; Új versek*) teljes anyagát tartalmazó kollekción a Szent István Társulat gondozásában jelent meg, négyszáznyolcvan oldal terjedelemben az 1941. év könyvhetére.

Az alábbiakban ennek a gyűjteményes, kvázi életműkötetnek a kortársi receptiójából kerülnek közlésre szemelvények: Rónay György, Réthy Andor, Erdősi Károly és a már említett Kunszery Gyula tollából.

**„Nem »korszerű«: maradandó”
Rónay György: a Nyugaton a „Nyugaton kívüliről”**

Rónay György (Budapest, 1913. október 8. – Budapest, 1978. április 8.) költő, író, műfordító, irodalomtörténész Sík Sándor közvetlen munkatársi és baráti köréhez tartozott. Noha jóval fiatalabb volt nála, a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez tartozó alkotót bizalmába fogadta és támogatta Sík, sőt, amikor nehéz élethelyzetben volt – az 1940-es évek második felében, mint „katolikus szerzőnek” bélyegzett egykori kereszténydemokrata parlamenti képviselő – munkához és jövedelemhez is juttatta. Közbenjá-

rására taníthatott a budapesti piarista gimnáziumban, illetve számított rá, mint a szerkesztésében megjelenő *Vigilia* című katolikus lap munkatársára és szerkesztőbizottsági tagjára.

Rónay Sík Sándor összes verseiről a *Nyugat*ban közölt kritikát, amelyben Sík Sándort ugyan (hiszen ez ténylegesen így is volt) a „Nyugaton kívüli” szerzőként határozta meg, de igyekezett bizonyítani költészetének modernitását és lírai nyelve és eszköztára kiforrottságát. Fejtegetéseiben eljutott odáig, hogy Sík költészetének áttekintésekor annak fiatalos dinamizmusát és katolikus világszemléletét, ugyanakkor korai szövegei expresszionizmusát és későbbi költeményei klasszicizálódását is kiemelte. Sík munkásságát Ady Endre, Kassák Lajos, illetve Szabó Dezső és Prohászka Ottokár írásainak és gondolatainak – egymással (első látásra / olvasásra talán) szinte nem is érintkező – univerzumában is kontextualizálta.

„Sík Sándor első kötete, — Szembe a nappal, — 1910-ben jelent meg. Karinthy ismertette a *Nyugat*ban; gúnyorkás hangon emlegette a fiatal költő Ady mezében tetszelgő harsogó egészségét. Ma, az »összes versek« s kissé már az irodalomtörténet távlatából jobban látjuk e kötet helyét és értékét, mint annak idején a harcos kortárs. Ady ösztönzése félreismerhetetlen, — mint Babitsé is, A belülvalók mécsé verseiben, 1912-ben, — az irány, a szellem azonban lényegesen más: A halál rokona ellenverse, A hajnal szerelmese, valóban egy az Adyéval határozottan szembenálló világ vallomása.

A fiatal Sík Sándor mélyen katolikus líráját ma már el tudjuk helyezni a legújabb magyar szellem és irodalom történetének azon a vonalán, amelyen Szabó Dezső, Prohászka Ottokár, majd — túl a világnézeti válaszfalakon, — Kassák Lajos áll. Szabó Dezső »univerzális életzuhataga« nála »a dalos élet evangéliuma«; s viszonya a természethez. A Vág ritmusai ciklusban például, Szabó Dezső dinamikus természetérzésének, Prohászka Ottokár áradó természetlátomásainak, Kassák Lajos kozmikus pátozásának a párja. »Kitörő nagy erők, omló hatalmak, születő világok ritmusai« — akár Harsányi Kálmánnál, akár Prohászkanál, akár Szabó Dezsőnél... Ez az észrevétel egyúttal a világnézeti szempontból különféle táborokban állók s harcolók lélektörténeti rokonságára is figyelmeztethet, s arra is rávilágíthat, mennyivel mélyebben kell keresnünk a puszta világnézeti vagy politikai erőknél azt az erőt, amely az irodalmat, a stílust formálja.

A fiatal Sík Sándor a tízes években föltörő magyar dinamizmus költője. Ma már az is mind világosabb előttünk: nem egészen helyénvaló az a

szemlélet, amely a modern magyar irodalmat a Nyugat íróira korlátozza s abban, ami a Nyugaton kívül, vagy éppen ellene volt, hajlandó csak maradiságot, epigonizmust, dilettantizmust látni. Ha az új irodalommal kapcsolatban a Nyugatról beszélünk, túl e hatalmas munkát végzett folyóiraton, oly összefoglaló fogalomnak kell vennünk, amelyben a folyóiraton kívül fölbukkant »új« is elfér. Bele kell helyeznünk Sík Sándor egész pályáját is, s hogy mennyire, csak most, összes versei megjelenése után eszmélünk rá igazán.

Meglepő, mennyire egybevágnak Sík Sándornál a fejlődés nagy ízei a Nyugat, e jelképes értelemben vett Nyugat fejlődésének ízeivel. Az egy vállalt pózban jelentkezés romantikus bemutatkozó mozdulatai és stílusromantikája után megindul bizonyos metafizikai elmélyedés, Sík Sándornál a katolikus, kegyelmi misztika felé. Azután a világháború és a forradalmak nagy megrázkódtatásai szembeállítják a költőt a közösség, magyarság és hagyomány nagy kérdéseivel. S a zaklatott évek után, szenvedések tisztítótüzeiben edződve, az író elindul a klasszicizálódás felé. Gondoljunk Babits két kötetére: *Sziget és tenger*, meg *Az istenek hálnak, az ember él címűekre*, — s utána a két Sík-kötetre: a *Csendre* (1924), meg a *Sarlósboldogasszonyra* (1928).

Sík Sándor újabb versei már ez érett klasszicizmus jegyében állnak. Az olyan költeményekben, mint a *Szegedi óda* például, egyenesen a meglepetés erejével hat a nyelv, a szó- és mondatkötés hagyományosan klasszikus magyar zamata, tömörsége.. Ezzé érett a hajdani fiatal évek pátosza, a férfikor első fordulójának expresszionista zaklatottsága: nyelv, szó, mondat rejtett lehetőségeire építő, klasszikus emlékeket keltő nemes magyarsággá, ízesen tiszta lírává. Idézzük mutatóba a *Szegedi óda* két vég-ső szakaszát:

Süss fel nap, jöjj fel nap, pusztai zarándok,
Melegítsen össze napkeleti lángod
Csírabontó melege!
Tőled eloszol tán az a nehéz árnyék,
Mit vet az Alföldre a nyugati szárnyék
Feketéllő fellege.

Jöjj fel, — ama lángnak sose tűnő mása,
Mely most oly ígérő tűzzel koronázza

A dómcsúcsi keresztet,
Azt a szép, egyenes, szívünkbeli párost!
Uram, ezt a földet, Uram, ezt a várost,
Ezt a napot szeresd meg!

Hivalgó kiállások és hangos propaganda helyett nem méltóbb magyarság a hibátlan versek sejtetve is kiáltva intő vallomása? Sík Sándornak nincs szüksége rá, hogy hívei külön parcellát hasítsanak, melyben nagyságát igazolják. A jelzők fölöslegesek: költő, az igazak és hivatottak közül. Nemes, első szavától hű és tiszta költő, s műve nem »korszerű«: maradandó.”

(Rónay György: *Sík Sándor összes versei*. Nyugat, 1941. 8. sz. 562–563.)

„Csak a lélek sejtelmes világa tárul elénk ismerősen” *Réthy Andor és az el nem készült híd*

Réthy Andor (Temesvár, 1904. március 10. – Kolozsvár, 1972. október 29.) romániai magyar irodalomtörténész és bibliográfus – a magyar–román irodalmi kapcsolatok tudós kutatója – az *Erdélyi Helikon* című folyóiratban értékelte Sík Sándor gyűjteményes kötetét. S természetesen ennek kapcsán áttekintette a munkásságát is. Katolikus papként és Sík piarista rendtársaként – mintegy „hivatalból” érezhető írásában némi elfogultság, de alapvetően valóban kritikus szemlélettel – bár kissé dagályos és patetikus stílusban – helyezte mérlegre az Összes versek lapjain egyben megjelent Sík Sándor-i (addig elkészült) oeuvre-t.

Réthy bírálata áttekintő igényű volt, s a maga teljes valójában igyekezett bemutatni és értékelni Sík líráját. Kritikáján végigvonuló metaforájában egy megalapozott és folyamatosan épülő, de még el nem készült hídhoz hasonlította a(z addigi) költői életművét, amivel – burkoltan – hiányérzetét fejezte ki és reményét annak mind tartalmi és tematikai, mind esztétikai kiteljesedésére.

„Egy éve jelent meg ez a kötet, amely harminc évnek költői termését foglalja magába. A Szembe a nappaltól az Új versekig tíz kötet címe sorakozik egymás mellé. A mérleg eredménye tehát: harminc év és tíz kötet beszédesen mutatja nemcsak a költő műgondját, józan önmérséklését, de

együttal akaratlanul is elárulja, hogy a mostani világnak mindenféle benyomása, élménye, múló hangulata és tartósabb ráhatása nem volt képes mindig önkéntelen megnyilatkozást, a lázadó ellenkezésnek, a csüggedésnek vagy a régi lelkesülésnek bátor magatartását kiváltani. A tudományos kötetek és a más irányú munkák már természetüknél fogva sem tükrözhetik Sík Sándor minden mondanivalóját, ösztönös állásfoglalását a mai világgal szemben, jóllehet írói működésének tartós és megbecsült emlékei.

Az összes versek megjelenése alkalmából nem lehet célunk, hogy Sík Sándor költészetét egész terjedelmében részletesen ismertessük. Minek rajzoljunk meg egy olyan költői világképet, kötetről kötetre menve, amely nem befejezett s állandó változásnak van még alávetve! Nem akarjuk a megtett útnak apró kis kőkockáit egyenként kézbevenni, lemérni, megvizsgálni és újból egybeilleszteni, mikor az út magaslatokon keresztül, szakadékokon vezet el, és a felettük épülő híd egyik hatalmas íve kötheti le figyelmünket. Még jöhetnek a többi ívek, amelyek szintén kemény gránitalapra feszülnek majd, és egy tartalmas élet két szélső pontját fogják össze erős egységbe. Az első ív, amely harminc év távolságát fogja át, elkészült már, de maga a híd még csonka, s tovább épül majd. Most különösképpen azt érdemes megfigyelni, hogy harminc évvel ezelőtt honnan indult el Sík Sándor és hová jutott el a mai napig. Ha egyvégtében tesszük meg az utat a tíz kötetten keresztül, csak nehezen vehetnénk észre az emelkedéseket, a hirtelen eséseket, kitérőket és visszahajlásokat, mint ha az első ív végéről tekintünk vissza a kiindulási pontra.

1910-ben megjelent első kötetében Sík Sándor fiatalos lelkesedéssel sajátította el az új magyar irodalom minden nyelvi újítását és a régi vallásos költőkkel ellentétben bátor hangon, csengő szóval, újszerű formákban énekelte meg vallásos élményeit, »a régi ország új csodáit«. Első kötete tele van fénnel, zengéssel, csillogó ritmussal, önfeledten énekliz az »örök« dalokat Istenről, a végtelenről, a lélekről, »fényittasan, örökre megigézetten« néz szembe a nappal és hihetetlen lélegzetvétellel hirdet emberszeretetet. (Kialtás a kapuból.) Ha rá is borul olykor a »lankadó szürkeség«, ha az »eltemetett régi vágyak föl is kelnek egy éjszakára«, lelkének egyensúlyát tartósabban semmi sem zavarhatja meg: »Mindegy, akármí vár az álban, / Ha napsütés, ha viharok. / Megfürdöm a tüzes sugárban, / A széllal versenyt dalolok. / Ködös vizek fölött.« Elpusztíthatatlan energia, hervadást nem ismerő életigenlés, valami meg nem magyarázható, alig érzékelhető,

de sodró erejű lelkesedés kap meg bennünket ebben az első kötetben. A tárgyi dolgok megfakulnak, eltörpülnek, lényegüket veszítik, az élet reális valóságai semmivé válnak, minden olyan lebegő, páraszerű, megfoghatatlan, csak a lélek sejtelmes világa tárul elénk ismerősen, legalább is azt hisszük, hogy ismerősen, mert a költő olyan otthonosan, olyan természetes lendülettel tesz vallomásokat arról a világról.

Fiatalságának varázsa, kicsattanó egészsége egy pillanat alatt meghódít mindenkit. Pedig nem ismerős ez a világ, mert az egyénítő jeleket hiába keressük, minden csak általánosságokban mozog (Hollók). De megvan benne a fiatalság legszebb tulajdonsága: program és feladatok vállalása: »Állok az őrhelyet... Kezemben a kürt.« (A torony kürtöse.) Szeretne lelkével minden lelket megölelni, a könnyeket mind letörölni, a jármokat mind összetörni, a robotból szentséget avatni, mindenkire rámosolyogni, s mindenkibe belevetni e mosolyon át »a dalos élet evangéliumát«. Szép ez a lélek, de még nem mély, szép ez a költészet, de még nem érett, szép ez az élet, legalább is a külső köntöse, amelyben megnyilatkozik: a ritmus lendülete, a szavak zenéje.

De 1910-től 1941-ig hosszú az út, talán nem is annyira az eltelt harminc esztendő időbeli értéke jöhet számításba ennek a távolságnak a fölmérésénél, mint inkább a változások tömege külső életünkben és lelki világunkban. Ezalatt a harminc esztendő alatt annyi minden történt velünk, ami máskor talán csak évszázadok alatt. Terhes, nagy élmények zúdultak reánk, az érzékeny lelkek számára meg nem emészthető hangulatok és mozzanatok adnak problémát a feldolgozásra. Ha a kagyló egy-egy homokszem fájdalmas érintésére értékes drágagyöngyöt sír, akkor a mai világban a költő a remekműveknek végnélküli sorozatát alkothatja meg. Akár őrtoronyban áll a költő, kürttel a kezében, akár a magányba húzódik, a belülvalók mécsét gyűjtogatva, nem zárkozhatik el az élet elől, amely nyers változásaival kíméletlenül reátör.

Már a második kötetben bevallja Sík Sándor, hogy »csendes mosollyá, bús mosollyá / Régi dacunk tüze megszelídült«. (Az eljövendőség elébe.) Ajka egykori éneke, mely tarka tűzzel, ifjú fénnel zengte be hajdan a vén világot, elhallgatott. Tényleg más lett a költemények hangja, színezése, zenéje, de még most is tulajdonképpen csak a hangszert próbálja. Ha előbbi kötetében Istenről és a végtelenről énekelt, a másodikban viszont az egészszről, a világról, az egész életről dalol, lényegében semmi sem változott, mert a költő kitarulása nem nyert határozottabb formát és reálisabb

tartalmat. Még mindig sok benne a rétori vonás, a pátoasz, még mindig az akusztikára ügyel, nagy termék, nagy tömegek visszhangjára figyel és ezért csöndes négy szemközt sok költeménye süketen cseng.

Friss áram járja át a »Sarlósboldogasszony« egyes költeményeit, amit a külső élet sok új benyomása táplál. Az olaszországi út megduzzasztja élményanyagát és a vallásos érzésben is mélyebbre száll. A »Fekete kenyér« (1931) azonban önéletrajz jellegű költeményeivel már harmonikus tisztaságban állítja elének a költőt. Elmarad a szónokiasság, az egyetemességre való törekvés, az örök aktivitás, hogy helyet adjon Sík Sándor egyéni vonásának, reflexív-elmélkedő hajlamának. Az egész kötetnek egységes jellege van, minden költemény egy-egy vonással járul hozzá, hogy a költő arcát, kifejlődésének egyes szakaszait tisztán láthassuk. Eltűnt belőlük az a lebegésszerűség, amely első köteteit annyira jellemezte. A »Fekete kenyér« komoly férfias lírájával a költő pályájának a legmagasabb csúcsa. Az utána következő kötetekben mintha törés következett volna be a költő lelkében. Lehet, hogy fokozottabb mérvű tudományos munkássága vonta el figyelmét saját lelkének megrezdüléseitől, de lehet, hogy a törés oka más: valami csalódás a lélek mélyén, mintha a régi eszmények nem bírták volna ki az utóbbi évek nagy teherpróbáját, valami kiábrándulás húzódik meg a költemények alján és a régi dac szinte nyomtalanul elveszett. Az új versek húszegynéhány darabja előtt értelmetlenül állhatunk meg. Mi történt a költővel, hogy alig ismerhetünk rá. Lelkének napsugaras világa, irigységre készítő nagy biztonsága semmivé lett. A bizonytalanságnak valami kínos érzése fog el bennünket, ha utolsó költeményeit olvassuk. Csiszolt, játékos formával takarja lelkének zavarát, pedig a lelke csak dadog és viaskodik a fojtogató lidércekkel. Maga is bevallja: »Az emberi szent önérzet / Lelkem mélyén haldokol.« (Északi fény.) A szavak is nehezen illeszkednek sorba, akkor is fénytelenül és minden zengés nélkül. Mégis a mérő ebben a kötetben szokatlan mélységet jelez. A Gyónás nélkül nemcsak az új verseknek, de az összes verseknek a legőszintébb, a legemberibb darabja. Énekelt a költő máskor is a fájdalomról, de úgy, mint aki fájdalmat igazán soha nem érzett, dalolt vígan és szinte meggyőződéssel nagy emberszeretetről, de ember még akkor nem bántotta, gyűlölte a lemondás ígét, a fénytelen szemeket, a síró embereket, mert akkor még fiatal volt, vidám és mindenható. Ma már tudja, mi a fájdalom, meg kellett tanulnia, hogy mit jelent a lemondás és meg kellett győződnie

arról, hogy csak a kétségbeesés mélypontján sikolt a lélek teljes őszinteséggel Isten után. A személyes hatások nyers valóságára most már drága gyöngyöket sír a költő.

A készülő híd első íve magaslatokon keresztül, szakadékok felett vezet és a túlsó pontot még nem érte el. Hisszük, hogy addig is, míg a híd teljesen elkészül, éppen a szakadékok és a magaslatok láttára olyan darabok kerülnek elő pilléreknek, amelyek minden idők múlását bátran kiállják és majd tartják a hidat.”

(Réthy Andor: *Sík Sándor összes versei*. Erdélyi Helikon, 1941. 6. sz. 426–428.)

„A magyar katolikus költészet legtisztább magaslata” *Erdősi Károly: az expresszionizmustól a klasszicizmusig*

Erdősi Károly (Budapest, 1873. május 12. – Budapest, 1945. december 4.) címzetes apát, pápai prelátus, a Szent István Társulat alelnöke, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének tiszteletbeli elnöke, a Stephaneum Nyomda vezérigazgatója a saját maga által szerkesztett Élet című hetilapban közölt cikket Sík Sándor költői munkásságának összegző kollekciónjáról. Igencsak elismerő véleménye – már csak egyházi és társadalmi posztjai miatt is – kvázi a könyvnek a „hivatalos” katolikus legitimációját és interpretációját adta.

Erdősi rövid recenziójában a katolikus irodalom – kiemelve annak ferences spirituális tradícióit – világában elhelyezve vizsgálta Sík költészetét, rámutatva annak stílári sokszínűségére, s lírai eszköztárának és nyelvének variabilitására. Rónay Györgyhez hasonlóan ő is hangsúlyozta a „modern” Sík Sándor költői fejlődésének ívét az expresszionizmustól a klasszicizmusig.

„A költő és az ember» — mondhatnánk, az alcímek divatos frázisával. De vajon különválasztható-e a költő az embertől, és főképpen Sík Sándor esetében, akinek egész lírája nemes és messzire zengő vallomás az emberért és az emberről? E pálya, mely a könyvnapra összes versei gazdag gyűjteményében áll előttünk, a szó legmagasabb értelmében vett szolgálat: katolikus, evangéliumi gondolatoktól áthatott líra, valójában »fekete kenyér«, — nem ínycsok szépségek ízlelése, hanem mindnyájunk étele-itala. Sík Sándor pályája a kor dekadens hangulatában, fölvértezve

a korszerű formai és stílusbeli vívmányokkal, a diadalmas optimizmus jegyében indult, s azt a világnézetet hirdette versben, amelyet Prohászka az elmélkedő és a szónok hevületével. Természet és ember oly egység nála, ahogyan csak a franciszkanizmus szellemében; olvassuk verseit s látjuk: a Naphimnusz klasszikus fordítója e franciszkánus katolikus együttérzés szeretetével fogadja magába az egész világot. Semmi nem idegen tőle, de mindent fölemel; fegyelem és erő férfias világában járunk vezetésével s a világ képein és tárgyain ott érezzük, ott sejtjük az »örök dolgok«, örök valóságok tiszta ragyogását. Formában, stílusban végigment a modern magyar irodalom egész útján, az expresszionizmustól addig a klasszicizmusig, amely Arany János nyelvi plaszticitásával versenyez. Nagy líra ez és nagy lélek vallomása; a magyar katolikus költészet legtisztább magaslata, melyre öntudattal mutathatunk rá, mint példás hit példás művészi megvalósulására, melyben a földi valóság egyesül a kegyelemmel a katolikus szeretet és humanitás forrásában.”

(Erdősi Károly: *Sík Sándor összes versei*. Élet, 1941. június 1. 458.)

„Talán nem éppen időszerű, de örök mondanivalók” *Kunszery Gyula és a poesis pura*

Kunszery Gyula (Budapest, 1906. június 10. – Budapest, 1973. május 1.) újságíró, író, irodalomtörténész – később a Magyar Nemzet szerkesztője, (a Balogh páter vezette Független Magyar Demokrata Párt színeiben) országgyűlési képviselő, majd az Új ember katolikus hetilap munkatársa – a szintén katolikus szellemiségű *Jelenkorban* írt Sík Sándor összes verseiről hosszú, alapos és elemző bírálatot.

Kunszery kritikája valóban áttekintő igényű volt. Erre utalt írásának címe is (Sík Sándor), amely már önmagában kifejezte, hogy többnek szánta cikkét egyszerű bírálatnál és valódi pályaképet szeretett volna nyújtani. Kötetről-kötetre haladva elemezte Sík költészetének tendenciáit, s igyekezett vázolni az azokban olvasható versek társadalmi, politikai és poétikai környezetét. Mind etikai, mind esztétikai szempontból elismerően szólt a szövegekről, külön kiemelve a természetversek és az istenes költemények hitelességét és kidolgozottságát. Egyetlen kritikusnak ható megjegyzése talán csak az volt, hogy szerinte nem föltétlenül „időszerűek” a versekben fölvetett témák.

„Ezerkilencszáztíz. A látszólag békésen sugárzó levegőben már benne vibrál az elkövetkező világvihar elektromos feszültsége. Egyelőre csak belső politikai, irodalmi és világnézeti csatározások foglalkoztatják a közvéleményt. A holnaposok — a maradiak minden jóslatása ellenére — már megérték a holnapjukat, Ady Endrééket már nem lehet hanyag kézlegyintéssel elintézni, állásfoglalást követelnek. Ekkor jelenik meg egy fiatal papköltő első kötete: Szembe a nappal. Magános poéta, A »kettészakadt« magyar irodalom semelyik ágához sem tartozik. Formában, hangban új (egy-két sejtelmes hangulatú balladában, borongó versén lehetetlen fel nem ismerni Ady szimbolizmusának hatását), de eszményei, érzései egészen mások, mint a többi új lírikusé. Nincs érzéke a dekadens szépségek iránt, a Nap felé fordul és magabízó fiatalos hévvel, himnuszos harsogással az erőnek, az egészségnek, a tisztaságnak, a jósnak a magasztosságát zengi.

Szembe néz a nappal »ifjan, tüzesen és szerelmesen«. Mintha lírája Prohászka életigenlő katolicizmusának, diadalmas világnézetének költői vetülete lenne. Természetes, hogy ez a lelkes költő nem látja meg az ugart, a mocsarat, a lápot, az ő világa a fiatalosan zuhogó Vág sziklás, bérces vidéke:

Felkúsztam a kismagasokba,
És szívtam az ormi szelet,
S megtelt a szívem
A kemény nagyság,
Az égreszőkő nagy erők
Érzéseivel.

Szerencséje a fiatal költőnek, hogy nemcsak mennydörögni, hanem mosolyogni is tud, nemcsak rajongani és lelkesedni, hanem szelíden szeretni — s ami evvel egyet jelent: — szenvedni is.

A fiatal Sík Sándor egy kicsit magas hangon kezdte, úgy lépett föl, mint egy sugárzó lelkű, zengő szeráf, ezt a himnikus hangot fokozni már nem lehet. Művészi fejlődésének útvonala: le kell szállnia a magasságokból, szeráfból érző emberré kell válnia s az asztrálestű Emberideáltól el kell jutnia a bűnös, vérző, szenvedő, nyomorgó hús-vér emberekig. De magával fogja hozni a magasságok vonzó varázsát, az Istenközelség fényét és melegét.

*

Ezerkilencszáztizenkettő. A fejlődés első állomása: a fénylő naptól elkápráztatott költő most befelé fordul, önmagába mélyed. Meggyújtja »A belülvalók mécsé«-t:

És gyűjtsuk meg a mécsést, a belülvalók mécsét,
Tüzénél tágult szemmel láss ősi titkokat,
A percek suhanását, a könnyek születését.
Titkát a titkos múltnak s a titkosabb jelennek,
Az eljövendőségnek, és mindent, és magad.
És sírj egy csendes himnuszt a kettős végtelennek.

Igen, ezek már emberi versek, mert íme, megszülettek a könnyek, az egyéni szomorúságok, fájdalmak, kétségek könnyei. Az elsírt csendes himnuszok paradoxona nagyon is emberi műfaj. Himnuszok, mert hiszen az Istenséghez szólnak, de már nem a magasán szárnyaló szeráf zengi őket, hanem halkán zümmögi egy magába fordult, könnyező, csendes ember. Bensőséges finom meditációk ezek a versek, átszöve az Amor sanctus áhítatos lírájával. Ezerkilencszáztizenhat... Ezerkilencszáztizenkilenc...

*

A »Költemények« és a »Maradék magyarok« kötetei. Csillag esik, föld reng s jött éve az apokaliptikus, borzalmas csodáknak. Az embereket ilyenkor a közös rettenet, közös szenvedés, közös nyomorúság valahogy jobban egymáshoz tereli, mint ahogy a megrémült állatok is égzengés idején reszkető testtel összébb simulnak a közös karámban.

Íme, a nagy földrengés a hangos és csendes himnuszok, az egyéni rajongások és egyéni szomorúságok költőjét is kizökkenti magányos cellájából s arra az útra dobja, mely a nagy közösséghez vezet.

Mikor már érződnek a vihar előszelei, felzúgnak lantján a nemzet jövőjéért való gyötrő aggódás hangjai, s mikor beteljesedett a végzet, felsikoltanak a nemzeti fájdalom, reménytelenség sirató jeremiádjai.

És a magasságon keresztül eljut az általános emberséghez. Lírája megelítődik immár szociális szeretettel. Már nem a felkent »királyok igrice«,

hanem az esendő, gyöngé, szenvedő embereké. Már nem a Naphoz és a sziklaormokhoz kiált, hanem az emberekhez, a »pár gyermekeihez«, akiket immár »testvéreinek« nevez.

Költői fejlődése és kiteljesülése szempontjából döntő jelentőségének érezzük a »Van-e szebb, testvér?« című költeményét.

Egy testvér jött, a tűzszeműek egyike.
És szólt:
Magasban állni tisztos szirtek a fokán
Kiadni kürtön messzehangú éneket:
Van-e szebb, testvér, van-e szebb!

A Nappal szembefordult fiatal költő még bizonyára azt felelte volna e kérdésre, hogy nincs ennél szebb. De az érettebb költő így válaszol:

A testvérnek szemébe néztem csendesen
És szóltam:
Emberek élnek s arcukon árnyék remeg,
S az út szélén kinyújtják lankadt karjukat,
Mégfogni csendben egy kinyújtott bús kezét.

A költő, akit annak előtte inkább érdekelt a sas repülése, mint a liputi apróka emberkének nyüzsgése, zibongása, — most íme a bányász-testvérek mélyre síró sóhajaiért mond imádságot és felfedezi a földet túró parasztot, a magyar parasztot:

Tebenned bízunk eleitől fogva,
Jövendőnk titka tebenned virraszt:
Elátkozott királyfi,
Kopott, vén Tiborc, keserű Paraszt!

*

Ezerkilencszázhuszonnégy. »Csend.« Természetes reakció. Az évek óta himnuszok, ódák zengésére, jeremiádok, lamentációk bugására feszült húrok elernyednek, de ez az elernyedés korántsem jelent visszaesést, sőt teljesebbülést, gazdagodást, előrejutást. A költő a hangos himnuszoktól,

a súlyos meditációktól eljut a tisztán csilingelő dalig, a pasztell-finom idillig és az emberektől tovább jut az állatokig s az állatoktól eljut a kis virágokig.

Búzavirág, orgonaillat, akácvirágzás, lombzúgás, almafavirágzás, vadkörtefa, Sajó kutya, csigabiga, kis csibék, harangvirág — ezek az új témák lengedeznek, ugrándoznak, tipegnek az új csapáson, anélkül azonban, hogy felejtve lennének a magasságok kezdeti régiói, az Isten-gondolat a legkönnyedebb dalba is bele-belezsong.

Az orgonaillat lenge szárnyai is Istenhez emelik a lelkét:

Illattal, csenddel telve mind,
A tó, a föld, a fény,
Oly csordulásig telve, mint
A jó Istennel én.

Az Úristentől a csigabigáig, a szárnyaló himnusztól a zümmögő dalig íme kialakult egy széles skálájú, tág horizontú, tartalomban, formában változatos, gazdag líra. A költő művészi biztonsággal játszik tovább — hol ezt, hol amazt a hűrt megpendítve — többszólamú hangszerén.

Kiapadhatatlan áradással ömlik ajkáról az ének. 1928: Sarlósboldogasszony, 1931: Fekete kenyér, 1936: Magányos virrasztó, 1940: Az Isten fiatal, 1941: Új versek. S minden egyes kötetnek van egy-egy új színe, mely tökéletesebbre festi, tovább árnyalja a már kialakult költői portrét.

A Sarlósboldogasszony a férfikor nyarának költészete. A szociális líra elmélyül a városi proletárság felé, a festő költészet gazdagodik a tenger, az Alpések és Róma hangulatos és gondolatossá képeivel.

A Fekete kenyér lírába feloldott önéletrajz. Fő ihletforrása az emlékezés. Prospero varázsvesszeje a múltat idézi fel. A hang egyszerű, közvetlen, cicomátlan, emberi: »kis szürke morzsák, kenyérszín szavak.«

A Magányos virrasztóban túlnyomó a gondolati és a leíró elem, míg Az Isten fiatal c. kötetben ismét eluralkodik a hangulat és felcsendül a gyöngyöző dal. Néhol a költészet legősibb forrásából, a gyermekvers gyügyögő ritmusából merít. De a lány hangulatokat el-elfelhősíti már az idő múlásának melankóliája és megmérgezi az egyensúlyát veszített új világ kaotikus zűrzavara.

Az Új versek költője szürkülő hajjal, ajkán kissé fanyarul, keserűn bölcs mosollyal szól. De a lelke töretlenül fiatal. S utolsó versében újra fölcsettán a »Szembe a Nappal« örök optimizmusa, fiatalos ritmusa:

Meleg a nap és hűvös szellők fújnak:
Ki mondja őket réginek vagy újnak!
Csorog a forrás, szüntelen szülemelő:
Embernek, eznek örök anyaemlő.
Vedlik és újul az emberi öltő,
Meleg a nap, és énekel a költő.
Lelkem, dalolj s ne félj,
Te napsugár, forrásvíz, enyhe szél!

*

Mit mondjunk összefoglalásképpen Sík Sándor költészetére? Mondhatnánk-e jellemzőbbet és megtisztelőbbet, mint azt, hogy mind esztétikai, mind etikai szempontból valóban tiszta költészet ez, *poesis pura*.

Tiszta költészet, tehát lehet, hogy tisztulatlan korunk nem élvezi. De ezek a versek nem csak a törpe mának szólnak.

Még csupán ennyit: evvel az összefoglaló kötettel korántsem tekinthetjük lezártnak Sík Sándor költői pályáját. Sík Sándornak a keresztet hirdető katolikus papnak és a keresztet hordozó magyar embernek bizonyára vannak még mondanivalói. Talán nem éppen időszerű, de örök mondanivalók.”

(Kunszery Gyula: *Sík Sándor*. Jelenkor, 1941. október 1. 10–11.)

BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON

Sík Sándor szellemisége, emberszemlélete és emlékezete

Sík Sándor számára rendkívül fontos volt a piarista szerzetesrend befogadó közössége és a vallásos érzelmű irodalmi érdeklődést tápláló széleskörű olvasóközönség. Piarista tanárként, az esztétika tudós művelőjeként, irodalomtörténészként jelentős életművet hozott létre és költőként saját lírikusi hangjára a katolikus szellemiségű irodalom világában talált rá.

Sík Sándor saját katolikus élményvilágát széles körben, életszerűen tárta a társadalmi nyilvánosság elé. Főleg a katolikus könyvkiadás és sajtó fórumain, ahol az általa kifejtett új rezonancián keresztül, új emberközeli hangnemben érzékeltette az Abszolútum, a Teremtő hétköznapi és égi jelenlétét, a tevékeny szeretetben élő emberek között.

Erre vonatkozó beszédes gyakorlati példákat sorol fel, a kor tanújaként, Szeghalmi Elemér, amikor ezt írja: „[...] A 20. század első évtizedében, Prohászka Ottokár útmutatása nyomán szólalt meg, hogy lírájával kiteljesítse a kor igényét és igazi költői élményanyagot nyújtson az olvasóközönségnek. Nemcsak mint költő, hanem mint irodalomszervező, tanulmányíró és esztétikus is kiemelkedő életművet hagyott hátra. A második világháború után közel húsz esztendőn át szerkesztette, a Vigilia című folyóiratot, s a nehéz esztendőkből komoly, színvonalas és keresztény programot adott a magára hagyott katolikus világnézetű híveknek. Évtizedekre kijelölte útját a katolikus szellemű irodalomnak és újságírásnak: e hivatás tudatos vállalásával, a keresztény ember gondolkodásának és érzelmi világának mélyreható elemzésével bebizonyította, hogy mennyire teljes értékű életté válhat az, melyet e keresztény normák segítségével építünk ki. Megindulásától kezdve szoros kapcsolatot tartott fenn az Új Emberrel; lapunk valójában »keresztapját« is tisztelheti személyében, hiszen az 1945 augusztusában először megjelenő Új Ember eredetileg Kereszt

néven volt bejegyezve, és elsősorban Sík Sándor javaslata alapján – Szent Pál időszerű soraiból – nyerte el máig használatos, végleges nevét.[...]” (Idézetrészlet az *Új Ember*, 1988. szeptember 25-i számából.)

Sötér István, akinek a korábbi egykori tanári szobáját, később az 1990-es évek elején az ELTE irodalmi tanszékén, ottani tanítványaim oktatására, fogadására használhattam, írja a költő Sík Sándorról és lírájáról: „Nem ok nélkül tekintik a magyar vallásos költészet megújítójának: életműve pontos képe egy Istenhez közeledő, rendeléseivel és szándékaival szüntelen küzdő, s csak a Kegyelem ritka pillanataiban megpihenő lélek fejlődésének. A világ katolikus költészetében talán senki sem ábrázolta olyan pontosan és részletesen Isten és ember viszonyának egységét, mint ő. Claudel ódáinál és litániaszerű dicsőreteinél közvetlenebb feladatra vállalkozott Sík Sándor – vallomás-sorozatot, lelki, bensőséges önéletrajzot adott, s egy sajátos, ritka lírai helyzetet teremtett meg, amelyben az önmagáról szóló lélek hangja sohasem hallatszik egyedül, hanem mindig is egy titokzatos jelenléttel, Isten jelenlétével eltelten. Más kettősség ez, mint a szerelmi költészet kifelé, egy külső személyre irányuló feszültsége: ennek az isteni dialektikának pólusai egybeesnek egymással.

Sík Sándor nem tekinthető misztikus költőnek [...] Az emberekkel ugyanúgy teremt kapcsolatot, mint Istennel – innét költészetének általánossága, változatokban, helyzetekben való gazdagsága. Él és az élettel kapcsolódik egybe Sík Sándor költészete: Istenhez is csak az élet tarka utcái vezetnek el.

Van benne valami éber és finom ösztön, érzékenység a valóság iránt. [...] Szükszavúan és sokatmondóan tud környezetet, légkört teremteni – valósággal kispikái novellái, képességeiről beszélhetnénk. Csak az emberi, felebaráti testvériségben érzi jól magát: sohasem magányos, mindig megéli a költészetét tápláló kapcsolatokat; versei mindig a közönség meghitt kemence-melegét lehelik.” (Az idézet Sötér István: *Tisztuló tükrök* című kötetéből származik. Vö. *A kettős végtelen. Sík Sándor válogatott versei*. Vál., Rónay György. Budapest, 2003.; *Isten tenyerén. Sík Sándor-versek*. CD-melléklettel, Sinkovits Imre előadásában. Szerk. Szigeti László. Budapest, 2011.; Miklós Péter „*Van benne valami éber és finom ösztön*” Sötér István Sík Sándor-képéről. Szeged, 2022. 7-8. sz. 53-57.).

Sík Sándor egykori szegedi emberi környezete, otthona iránti gyengéd érzéseit felelevenítő *Szegedi óda* című verséből idézünk: „Látlak már megszűrőn integetni újra / Fogadalmi Templom két felnyújtott ujjá, / Szent-

egyház a homokon. / Szeged, híres város, nekem édes város / Tápéval, tanyával, éggel is határos, / Köszöntlek otthonom.” A Sík Sándor emlékezetét megőrkítő, több jeles könyv közül dokumentumértéke miatt kitüntetett figyelmet érdemel a következő: *A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából.* (Szerk. Szabó János. Budapest, 1993.)

Krisztus istenarcú megváltói jelenléte érzékelhető Sík Sándor: *Az ősz dicsérete* című versében. Encomium: dicsérő, magasztaló hangnemű költemény. Az érett panteizmuson is túlmutató metafizikai költői impresszionizmus költészetiesztetikai megnyilvánítása közben a Teremtésben magára ismerő embert Sík Sándor, a költő, az őszi lombok látványában és az ősz húrjának zenéjében ragyogtatja fel.

Sík Sándor: Az ősz dicsérete

Fiatal arcnál, fiatal szemeknél
Láttál-e szebbet a vén nap alatt?
A lánynak mondja: Rózsafán születnél!
És a világnak: Én megváltalak!
De jár az év, és teljes lesz a rózsza,
Tejes tavaszról tüzet szív a nyár:
Gyermek apára, tengerek hajósra,
Isten és ember férfiúra vár,
Aki szeret, de nem hogy őt szeressék,
És cselekszik, mert szent a kötelesség.

De legzengőbb a lomb zenéje őszkor,
Bimbó-, s virágnál mézebb a gyümölcs.
Elzúg a harc és elzajong a hőskor:
Harcosnál, hősnél emberebb a bölcs.
Ó lombos erdők őszi orgonája
Milyen teli-mély a te muzsikád!
Ezer sípod egyszerre intonálja
Az emberlét ezernyi dallamát.
Tavaszi illata, nyarak szenvedelme

S a tiszta tél kristály nyugalma benne.
Ó emberélet édességes össze,
Te vagy az összhang és az árnyalat.
A tavasz benned fanyarát legyőzte,
Erdőtüzeket, aszályt a nyarak.
Magára ismer benned mind a kettő
S te mind a kettőt áldod, érleled.
Piros nyaradnak nem volt lángja meddő
S magtalan nem lesz szép fehér teled.
Mert a szivárvány színei megérve
Elsimulnak a ráncatlan fehérbe.

Dékány Endrét ismertem, többször eszmét cseréltünk a budapesti, Ménesi úti MTA Irodalomtudományi Intézet, az Eötvös Collegium könyvtárában, ő, *A kisdíák emlékezik* című versében így idézte fel egykori tanárának, Sík Sándornak a diákjait szinte megígéző, értékközvetítő alakját: „Előtte álltam s áhitattal éltem át, / hogyan látja ő a Tengernek Csillagát, / mint lesz az atyai szeretet s a költő / ihlete egy életre szóló teremtmény / árammá és egy kisdíák szavalata / ünnepi percek után is földadata / néki, szerénysége fönséges csúcsain. / Mögötte, Tiszára néző ablakain át figyelt minket a táj és egygyéforrott / velünk a világ, az Istentől áldott, / miként a teremtés napjai alkonyán. / Emlékszem hangjára, ott a torony-szobán, / amint szép szelíden olvasta verseit / s velük enyhítette világunk terheit / Úgy járt ő köztünk, mint Jézus a tengeren, / mely ha fölviharzik, hangjára megpihen. / Ültünk lelkének tenyerén, kis cinegék, / fölfénylett bizalmunk, eltűnt minden árnyék / s éreztük, ő tudja, miért szép az élet, - / szelíd mosolyára ma is újra éled.”

A Sík Sándor pedagógiai tevékenységét bemutató kötetben, válogatott írásokat olvashatunk (Sík Sándor: *A szeretet pedagógiája*. Vál., szerk. Rónay László. Budapest, 1996.) Itt, ebben a könyvben lelünk rá erre a sűrített jelentést tartalmazó mondatra: „...amelyik lélek magába vette az Istentől sugárzott szeretet fényét és melyet amelyik ember gyakorlata cselekedeteiben, abban úgy meggyűlik a meleg és a fény, hogy természetszerűleg kiárad belőle, nagy gazdagság lesz a lelkében.” (Vö. Mészáros István: *Sík Sándor, a pedagógus*. Budapest, 1992.; Rónay László: *Sík Sándor*. Budapest, 2000.)

Baróti Dezső, akivel volt szerencsém többször is beszélgetni, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa voltam és oda ő, a PIM nyugdíjas főmunkatársaként néha még visszajárt. *Sík Sándor emlékezete* című írásában olyan hitelesen érzékeltető részleteket tár elénk, amelyek éles fénnel világitanak be a felejtés kulisszái mögé: „A szegedi egyetemeknek az idők folyamán nem egy nagy formátumú professzora volt. A nevek felsorolása hic et nunc, itt és most, messzire vezetne és nem is lehet pusztán az én feladatom, de azt sem csupán magam vallom, hogy a két legnagyobb közöttük Szentgyörgyi Albert és Sík Sándor volt. Kettejüket egyébként már szegedi éveik alatt meleg barátság és közös eszményeikért végzett munka fűzte össze. Mind a ketten egy olyan, sokfelé nyitott egyetem megteremtésére törekedtek, amely a szakmai ismeretek mellett kultúrát is ad az ifjúságnak, a demokrácia gyakorlatának a diákéletben történő megvalósításával pedig a mérgező koreszmék hatását próbálja ellensúlyozni. 1945 után az Országos Köznevelési Tanácsban dolgoztak együtt, elnöke Szent-Györgyi Albert, alelnöke Sík Sándor volt, akit 1930-ban neveztek ki Szegedre, a magyar irodalom professzorának. [...]

Szerb Antal a »rendező értelem« költőjének nevezte. A versírásnak valóban a tudósa is volt, valahol a poeta doctus és a spontán költő határán, a professzor előadásait viszont az irodalom szeretetének lírája és a költészet mesterségbeli oldalának személyes tapasztalatból fakadó megmutatása tette felejthetetlenné, azt hiszem mindenkinek, aki olyan szerencsés volt, hogy hallgathatta őt. [...]” (Baróti Dezső: *Sík Sándor emlékezete*. Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szerk. Juhász Antal. Szeged, 1985. 198-199.)

Sík Sándor irodalmi emberszemlélete nem záródott be az elmúlt irodalomtörténeti korszakokba, hanem figyelme és érdeklődése a vele kortárs irodalomra is kiterjedt. Sík Sándor *A kettős végtelen* című művének első kötetében (Budapest, 1969. 331-332.) írja le, hogy egyetemi előadásain az élő irodalommal is foglalkozott: „A szegedi egyetemen előadásaim során tíz év alatt négyszer került elő az élő irodalom, benne József Attila költészete. A bevezetés és a legjellemzőbb versek felolvasása után a hallgatók is hozzászóltak, és rendszerint eszmecsere fejlődött ki. József Attila tárgyalása minden alkalommal erős vitákra adott alkalmat, amelyben gondolkodásmódok és gyökeres ízlések csaptak össze, de a költő mindig győztesen került ki. A legtartalmasabb és legtanulságosabb hozzászóló, a már akkor is komoly figyelmet keltett költő, Radnóti Miklós volt. Ké-

sőbb az ún. gyakorlatok során tanulmányoztuk az élő irodalmat. Ezeket a városból is vettek részt vendégek és így az egyetem saját körén túl is terjesztette az élő irodalom megismerését. A verseket az egyetem legjobb szavalói adták elő nagy művészi becsúggal. Ezeknek az óráknak talán legnagyobb, azt hiszem mindnyájunkra legfelejthetlenebb élménye József Attila Ódája volt.”

Sík Sándor szellemisége, irodalmi emberszemlélete és emlékezete korszakokon átmutató, nemzedékeket összekötő értékláncokba kapcsolódik. Az Abszolútum felé táguló esztétikai értékérzete, a teológiával karöltve, az irodalmi emberszemléletben és az irodalmi élménybefogadás által orientált irodalomtörténeti és tanári munkásságában teljesedett ki.

Munkásságának üzenete a szeretetkommunikáció tradícióját, a tevékenyen ható szeretetre és a mély humánusra építő értékőrző irodalmat és kultúrát erősíti.

A kötet szerzői

Bene Zoltán

József Attila-díjas író, a Szeged folyóirat főszerkesztője

Dr. Bogoly József Ágoston CSc

irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egykori docense

Dr. Fizel Natasa PhD

neveléstörténész, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Pedagógiai Intézet Szociálpedagógus-képző Tanszékének tanszékvezető és intézetvezető főiskolai docense

Haág Zalán István

újságíró, politológus, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet Mozgókép Kultúra Tanszékének mesteroktatója, a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány kuratóriumi elnöke

Dr. habil. Máté Zsuzsanna CSc

esztéta, művészetfilozófus, irodalmár, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Művészeti Intézet Rajz–Művészettörténet Tanszékének főiskolai tanára

Dr. habil. Miklós Péter PhD

esztétorténész, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet Művelődéstudományi Tanszékének adjunktusa, a Kodolányi János Egyetem címzetes egyetemi tanára, a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíj Programjának ösztöndíjasa (2021–2024)

Sármási Zoltán

vallástörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza

ISBN 978-615-81543-3-8

Kiadta
a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány
(6726 Szeged, Radnóti u. 77.)
Megjelent Szegeden, 2024-ben
Felelős kiadó: Haág Zalán István, az alapítvány elnöke
Kiadványmenedzser: Dr. Miklós Péter, az alapítvány titkára
Nyomás és kötés: s-Paw Bt.
6794 Üllés, Bem József u. 7.

Bene Zoltán
Bogoly József Ágoston
Fizel Natasa
Haág Zalán István
Máté Zsuzsanna
Miklós Péter
Sármási Zoltán

MMA

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA